

VÅRE
ROVDYR

Nr. 4/2005

Årgang 19

Forside: Flygedyktig jakt-falkunge i tradisjonelle omgivelser på Finnmarksvidda 30. juni 2005.

Foto: Martin Lindal og Per J. Tømmeraas

Bakside: Gaupe i Langedrag naturpark. Foto: Viggo Ree

Våre Rovdyr

utgis av Foreningen Våre Rovdyr

Adresse
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
2151 Årnes

Ansvarlig utgiver
Foreningen Våre Rovdyrs
styre

Redaktør
Yngve Kvebæk
Maridalsveien 225 C
0467 Oslo
22 95 08 66
yk@fvr.no

Redaksjonsmedarbeider
Viggo Ree
vr@fvr.no

Sats & layout
Yngve Kvebæk

Trykk
Stens trykkeri as
Dilling

Opplag
1.800

Web
www.fvr.no

ISSN 0801-4728

Naturforvaltning i praksis

Fire ganger har FN kåret Norge til verdens beste land å bo i. Vi er verdens rikeste nasjon. Skal vi ødelegge mer av naturen, eller ta oss råd til å ta vare på dens mangfold? Eller bytte i enda mer penger, til enkelte? Når er det nok? Noen stikkord: Landets urskoger hvor ca. 1 % gjenstår. Fjellområdene våre, store og små vassdrag, elver, våtmarker, dammer, sumpskog og myrer. Listen er lang. Tap av biologisk mangfold/tap av variasjon av livsformer, herunder planter, insekter, fugler, pattedyr og især våre rovdyr. Husk Rio-konferansen i 1992, med fokus på økonomi, økologi, naturens tålegrense, føre-var-prinsippet. Vi har underskrevet internasjonale avtaler for vern.

Selv om stortingsforliket førte til ei lita ulvesone med maksimalt tre (3) ynglende ulvepar på Østlandet, og ellers også utålelig få andre rovdyr i landet, krever bønder/jegerne til daglig i media å få drepe våre gjenværende rovdyr. Alle mulige knep blir brukt. I senterpartidominerte aviser kan vi lese at: Med rovdyr får det store konsekvenser for bosettingen, redusert livskvalitet for bygdefolket, redusert mulighet for næringsutvikling i utmarka, redusert verdi på landbruks- og fritidseiendommer, redusert biologisk mangfold, hundeholdsproblemer, samt at elgstammen står foran en total kollaps. Den 15.11.2005 sendte Elverum kommune søknad til Direktoratet for naturforvaltning. Sitat herfra «... krever derfor reduksjon i lokal ulvestamme snarest. Primært ønsker vi at Staten gjennomfører uttak av minst en flokk». Stortinget fastslår at Norge skal ha tre (3) ynglende ulveflokker. I dag har vi kun to (2) ynglende par. (Husk massakren av Koppangflokket og feilskytingen av den verdifulle Gråfjelltispa.) Kan det bli verre når vi vet at Elverum kommune kun har tre (3) utmarksbeitende be- setninger av sau? Dette viser klart ulvehatet.

«Tålmodigheten er slutt. Krever å få skyte flere gauper». Det forlanger sauebønderne i Akershus i et avisopp- slag. I alt 1155 sau og lam er blitt borte i beitesesongen 2005. For 900 dyr kreves erstatning. Gaupa har skylda, påstår de. Men, ifølge Rovbasen (dokumenterte tilfeller) er det beviselig kun 16 rovdyrtatte sau og lam i 2005. Er det for lett å skylde på rovdyra for å få penger, og å få skyte dem? Et eksempel fra Vest-Agder viser det? Her har tapa i mange år vært svært store. Bønderne blir ofte nektet erstatning. For å bevise en gang for alle at rovdyra har skylda i de store tapa, forlangte bønderne penger til et stort prosjekt mht. tapsårsaker. I Vest-Agder døde 2358 lam på beite i 2003. Radiohalsbånd ble dermed plassert på 223 lam. Det varsler når lammet har ligget urørlig i to timer. 27 lam (12,1 %) døde. Kun ett (1) lam ble tatt av rovdyr. Bønderne nektet å godta faktumet. Forlangte et opp- følgende, kostbart prosjekt. Det viste akkurat det samme. Rovdyra hadde liten skyld i forhold til andre tapsårsaker og kunne ikke utløse store erstatningsutbetalinger. Men rovdyrhatet og krav om å få skyte lever. På grunn av alle urettferdighetene og motivene bak bøndernes utryddings- taktikk og stadig jakt på flere av våre skattekroner, må vi som bryr oss mer om å verne norsk natur stå sammen. Før det er for sent!

På vegne av styret ønskes alle en god jul og et fredelig nyttår.

Birger Westergren

Kommentar

90

Side 92
**Reir-
overvåking
av jaktfalk**

Side 96

**Hvor gammel er jaktfalken
når den begynner å hekke?**

Gamle myter utgis
som fakta

102

Lokalhistorie som parts-
innlegg i rovviltdebatten

108

Den økonomiske støtten
til Øivind Lundes
kongeørnstudier

114

Revestreker

117

Svar fra Øivind Lunde

118

Svar fra Per J. Tømmeraas

123

Debatt

125

God Jul!

Dokumentasjon av livet på Finnskogen

Haseth
2005

Reirovervåking av jaktfalk i Telemark i 2005

Falkemor mater sine unger med nyslått rype på hekkeplass i Telemark i 2005. Bildet er tatt gjennom teleskop.

Samarbeid om forebyggende tiltak mot plyndring av hekkende jaktfalk

De siste 20 årene har det pågått et arbeid for å kartlegge bestand, registrere hekkesuksess og samle inn generelle data på jaktfalk på østre Hardangervidda. Hovedsaklig omfatter dette områder i Telemark, men noen områder i Buskerud inngår også. En del av de hekkeplassene som er kartlagt inngår også i det terrestriske naturovervåkingsprogrammet til Direktoratet for naturvaltning (DN), der Norsk institutt for naturforskning (NINA) forestår bearbeiding og rapportering av innsamlet materiale.

Bestandsstatus og bestandsutvikling

Det er antatt at dagens bestand av jaktfalk i Norge består av 300-500 par (jf Norsk Fugleatlas (1994) og Rødlista til DN (1999)). I Telemark har bestanden maksimalt omfattet 20-25 par i de beste reproduksjonsårene på 1980-tallet. I tidligere tider er det grunn til å anta at bestanden i Telemark var en del større. Lokalkjente personer har pekt ut en del steder hvor de mener arten hadde tilhold for flere tiår siden. På kart kan man også få hentydning fra navn både på vann og fjell som vitner om jaktfalk. Ut fra dette er det grunn til å anta at bestanden kan ha vært minst dobbelt så stor, det vil si 40-50 par.

**Tekst og foto:
Odd Frydenlund Steen
Bjørn Sørli**

På 1980-tallet var det flere virkelig gode reproduksjonsår for jaktfalk på østre Hardangervidda. Blant annet var det mange hekkende par både i 1984, -85, -88 og -89. I disse årene, og særlig i 1985 og -89 ble det registrert flere kull med 4 unger. Dette inntraff i år med gode rypeforekomster. På denne tiden var det i det kartlagte området helt oppe i 16 territorielle par (ca 150 km²/par) med minst 11 vellykkede hekkinger i 1985. Seinere ble antall okkuperte territorier redusert og har stort sett ligget på 5-8 par med tilhold i det samme området (400+ km²/par). Det kan være flere årsaker til at bestanden spesielt de siste 15 årene har gått tilbake, det første man tenker på er redusert byttedyrgrunnlag. Det andre som det kan være god grunn til å trekke fram er de strenge klimatiske forholdene jaktfalken lever under. Disse to forholdene betrakter vi imidlertid som naturlige og de virker inn på jaktfalkens bestandsutvikling.

Reirplyndring på østre Hardangervidda?

Selv om flere hekkeplasser som hadde vært okkupert i en årrekke etter hvert ble stående ubesatt inn på 1990-tallet, på tross av at det har vært enkelte år med gunstige næringsforhold (1994-95, -97), er en slik utvikling

i utgangspunktet ikke spesielt urovekkende. Etter noen år vil gjerne forholdene endre seg i positiv retning igjen. Slik har det imidlertid ikke gått på østre Hardangervidda. Den positive utviklingen har uteblitt samtidig som en rekke indisier på at man ikke er alene om å interessere seg for jaktfalkene har kommet for dagen.

Gjennom mange år har det dukket opp forskjellige funn etter klatreaktivitet, blant annet er det funnet bolter for rappellfeste over både gamle og nye reirplasser på samme hekkelokalitet - og på forskjellige hekkelokaliteter. Det betyr reirbesøk. Siden det ikke opererer andre med tilknytning til forskningsmiljøer eller noen fra vårt prosjekt i det samme området, og det på disse plassene er registrert uforklarlige hekkeavbrudd, er det sterke indisier på at noe ulovlig foregår. Etter vår vurdering kan det ikke være noe annet enn folk som besøker reirene for å forsyne seg av egg eller unger.

Det er mange ganger observert utenlandske biler i perioden mars-juni i tilknytning til flere hekkeplasser, og det er også en del folk vi har hatt kontakt med (hyttefolk, grunneiere og friluftsfolk) som har møtt utlendinger ved eller nær hekkeplassene. Det dreier seg blant annet om tyskere, belgiere, østerrikere og dansker. I utgangspunktet er selvsagt ikke utenlandske biler og folk noe sjeldent syn i disse områdene, snarere tvert i mot. De fine fjellområdene her brukes av mange turister fra kontinentet. Det er bare det at de aller fleste kommer i juli og august, ikke i månedene mars, april eller mai. De tidlige «turistene» er av og til også utstyrt med gode kikkerter og teleskop, og de er mer enn en gang sett på de aktuelle stedene. De er også observert ved hekkeplasser for kongeørn i de samme områdene. Man kan jo innvende at de er der for å «krysse» en ny art, noe som selvsagt kan tenkes for enkelte av dem. Interessen for hekkeplasser, steder som normalt bare oppdages og besøkes av spesielt interesserte personer er imidlertid svært påfallende.

Politi og oppsynsmenn på vakt ved reirplass, østre Hardangervidda våren 2005.

Dersom det er som vi har grunn til å tro er det enkelte av disse som ikke har rent mel i posen, og vi mistenker at de kommer tidlig i hekkesesongen for å konstatere om falkene hekker. Dermed har de god oversikt over forholdene på hekkeplassene forut for tiden da de kan hente ut egg eller små reirunger. Om hekkeplassene er kjent gjennom egen kartlegging, fra (eldre) kilder i eget land eller om de har lokale medhjelpere er umulig å vite, men vi tror ikke det er usannsynlig at lokale folk også kan være involvert. Vi vet at en del lokale folk har kjennskap til hekkeplassene og kontakt med dem vil være gunstig for de som planlegger reirplyndring. Lokale folk kan jo kanskje også tjene en slant på slik virksomhet.

For å underbygge våre mistanker ytterligere vil vi nevne et par spesielle tilfeller. For en del år siden ble det observert folk nede på et reir av en grunneier, og da disse ble kontaktet for å spørre hvem de var og hva deres ærend var, avbrøt de reirbesøket og stakk av gårde. De snakket tysk. Besøket fant sted tidlig på morgenen først i juni, og trolig var de ikke klar over at det befant seg folk på hytta som ligger nær reirplassen. De har sannsynligvis bare utsatt reirplyndringen, for kort tid etterpå var reiret uten unger.

For få år siden ble en dansk mann sett over et bebodd falkereir med små unger. Han forsøkte, riktignok uten noen hjelpemidler, å

ta seg ned til reiret. Han kan selvsagt ha vært nysgjerrig på å se reiret med ungene på kloss hold, kanskje for å ta bilder av noe han visste eller oppfattet som eksklusivt, men det kan ikke utelukkes at han var på stedet for å gjøre seg kjent med mulighetene for seinere tilgang til reiret. Han var ikke spesielt pratsom da han ble advart fra å forstyrre falkene, og la i vei fra stedet raskt ved tilsnakk. Besøket fant sted tidlig i juni. Ungene ble imidlertid flygedyktige dette året.

På denne hekkeplassen har det vært spesielt dårlig resultater for jaktfalken gjennom mange år etter dette, faktisk har det ikke kommet unger på vingene i perioden fra og med 1993 til og med 2002. Det er høyst uvanlig. Jaktfalken har vært på lokaliteten så og si hvert år ved innledningen til hekkesesongen, har i flere av årene lagt egg og ruget normalt, men plutselig er reiret tomt i siste halvdel av mai. Med tilgang til gode og beskyttede reirplasser, ingen spesielle forstyrrelseskilder i nærheten og voksne, utfargede hekkefugler er det etter vår vurdering svært mistenkelig at hekkingen avbrytes så mange ganger. Vi har derfor flere år forsøkt å kontrollere denne hekkeplassen noe mer enn vanlig, men ingen mistenkelig aktivitet eller ukjente folk er registrert.

Falkonermiljøer på kontinentet

Vi vet at jaktfalken gir høy status og er godt

betalt i falkonermiljøer på kontinentet. Noen direkte bevis på at jaktfalker fra Telemark og/eller nabofylker er hentet ut ved reirplyndring har vi ikke. Vi mener likevel at de mange mistenkelige observasjonene indirekte gir grunnlag for å tro det. Om den antatte reirplyndringen er organisert skal det heller ikke ses bort fra, spesielt når en ser aktiviteten i lys av gode fortjenester. Behovet for nytt blod innen det falkonermiljøet som driver med avl av jaktfalker er helt sikkert tilstede, og det er grunn til å spørre seg om alle fugler hentes fra «reine» kull innen miljøet. På tross av et registreringssystem for rovfugler i fangenskap i land som Tyskland, jukses det trolig med opphavet til ulike arter. Jaktfalken er neppe noe unntak.

Reirovervåkingsprosjekt oppstår

Med dette som bakgrunn ble det etablert et samarbeid mellom Fylkesmannens miljøvernnavdeling og Telemark politidistrikt ved miljøkoordinatorene. Statens naturoppsyn var også involvert gjennom kontroll av hekkeplasser tidlig i sesongen. Vi hadde flere målsetninger med prosjektet, men først og fremst ønsket vi å forhindre plyndring ved å overvåke spesielt en bestemt reirplass. I dette lå at vi så en viss mulighet for å ta noen på fersken og på den måten få en betydelig forebyggende gevinst.

På et tidlig tidspunkt var vi i kontakt med teknisk avsnitt ved avdeling for organisert kriminalitet hos Oslo politidistrikt (Oslo

Fire store reirunger i ravnereir i Telemark sommeren 2003 – ikke lenger noe selvsagt syn.

pd.). Selv om Oslo pd. ikke lenger har et nasjonalt bistandsansvar, var velvilligheten betydelig for å hjelpe til med planlegging og tilrettelegging av utstyr. Dette utstyret kunne vi eventuelt plassere på ei hytte som en grunneier velvilligst stilte til disposisjon for prosjektet i nærheten av reiret.

Den 5. januar 2005 var miljøkoordinator, en oppsynsmann med begrenset politimyndighet og to mann fra Oslo pd. på befaring inne på fjellet ved hekkeplassen. Hensikten var å se på muligheten for bruk av video for å overvåke reiret. Diverse medbrakt utstyr ble testet ut. I kaldt, klart vintervær med sterk vind forsto vi straks at det ble satt store krav til teknisk utstyr. Ugunstige værforhold som tett snødrev, kraftig regn og tett fuktig tåke ville høyst sannsynlig medføre dager hvor utstyret ikke ville være operativt. Oslo pd. konkluderte med at en utstyrspakke var påkrevd, noe som ville koste drøyt kr 100 000,-. I tillegg ville det bli kostnader knyttet til annet materiell og manuell overvåking.

Et slikt prosjekt ville dermed medføre en betydelig investering og store kostnader. Vi forsøkte gjennom ulike ordninger å finansiere dette. Gjennom det statlige viltfondet som fylkesmannen disponerer ble det avsatt noe midler. Samtidig søkte vi fra sentralt hold i politiet om penger for installering av teknisk utstyr. Dessverre ble ikke søknaden innvilget. Vi søkte også midler fra Finsefondet uten å lykkes der. Vi sto derfor igjen med en mindre sum midler til prosjektet, men på tross av dette bestemte vi oss for å gjennomføre en overvåking. Den tekniske og dyreste biten falt dessverre ut og vi la derfor opp til en manuell overvåking med bruk av frivillige mannskaper.

Vi planla å gjennomføre en best mulig kontroll av området og reiret i den mest kritiske fasen. Rugeperioden og særlig tiden etter klekking, normalt fra medio mai, ble valgt som intensiv overvåkingsperiode. Eventuelle reirplyndrere ville trolig av praktiske årsaker velge å frakte ut små unger fremfor uklekte egg. Dette kunne vi imidlertid ikke være sikre på. Vi valgte oss en ekstra intensiv overvåkingsperiode fra 13. mai til 12 juni. For best mulig kontroll med reiret og området rundt, ble det etablert en enkel leirplass med to små fjelltelt på god avstand, utstyrt med «våpnene» kamera, kikkert, teleskop og samband/telefon. Polititjenestemenn, oppsynsmenn og andre involverte var i området hver dag, døgnet rundt i hele

Jaktfalkunge på overvåkingslokalitet. Hekkingen fant sted i et kunstig reir som ble bygd i 1999.

Det er juni på fjellet, men vinteren kan likevel gjøre comeback og forsure tilværelsen for noen og enhver. Fra denne teltplassen ble reiret overvåket.

Hekkeberget som ble overvåket i 2005.

perioden – en betydelig innsats. En oppsynsmann hadde til sammen 11 døgn i teltet! Rimelig ufyselig ble det på 1100 meter over havet da været i perioder var temmelig vått og tøft. Ingredienser som sterk vind, snø og sludd gjorde det til en spesiell værlig opplevelse.

Vellykket overvåking og hekking

Heldigvis ble ingen reirplyndrere registrert ved reirplassen, men den økte aktiviteten i forbindelse med overvåkingen kan ha skremt bort eventuelle reirøvere. Vi hadde selvsagt som fremste mål at det skulle gå bra for falkene etter så mange år uten ungeproduksjon, men vi kan heller ikke legge skjul på tanken om å ta noen i ulovlig ærend på ny kunne kastet lys over faunakriminalitet og plyndring av norsk natur. Etter tidligere straffesaker på dette feltet i Norge har det blitt påfallende stille omkring slike saker, men det betyr neppe at disse folkene har lagt ned sin virksomhet. De har heller finpusset metodene sine og opererer annerledes enn tidligere.

Resultat av vinterens og vårens innsats ble at nye jaktfalker kom på vingene. Den 19. juni dro sentrale personer fra prosjektet til fjells for å ringmerke ungene. Det var en stor og positiv opplevelse å kunne besøke hekkeplassen i fint, sommerlig vær med fire fine reirunger på ca 4 ukers alder - og med begge de voksne jaktfalkene varslende over oss! Om resultatet hadde blitt det samme uten vårt engasjement på stedet skal være uvisst, men vi kommer utvilsomt til å følge opp både neste og kommende år for jaktfalkens skyld. Både denne og andre hekkeplasser vil bli overvåket for å forebygge mot reirplyndring og videre nedgang i bestanden av jaktfalk.

Sluttord

Vår intensjon med denne artikkelen er ikke å gjøre noe forsøk på å overdrive faren for faunakriminalitet rettet mot jaktfalk i Norge. Vi vet imidlertid at det har foregått plyndring av reir i Norge gjennom flere kriminalsaker både i Norge og utlandet i nyere tid. Det er derfor fortsatt grunn til å være på vakt mot

Politi- og oppsynsfolk som deltok i overvåkingsprosjektet viser fram de fire ungene som kom på vingene.

at hensynsløse folk med økonomiske motiver plyndrer og forringer faunaen vår. Slikt kan bare ikke aksepteres.

Vi mener det haster med å utarbeide nasjonale handlingsplaner for trua og sårbare arter i norsk fauna, noe DN også har startet på for noen utvalgte arter. Vi mener det også må vurderes ytterligere arter i denne sammenheng, og jaktfalk bør prioriteres høyt. Det er ikke bare i Telemark jaktfalken har gått sterkt tilbake, men nedgang rapporteres fra mange deler av landet. Kartlegging av bestanden i Norge bør gjøres snarest og kjente lokaliteter må beskyttes og bevares i plansammenheng. En handlingsplan må sette av tilstrekkelig med ressurser til å gjennomføre tiltak som opprettholder levedyktige bestander. Noe av disse ressursene må også omfatte effektive forebyggende tiltak som sikrer utsatte hekkeplasser mot faunakriminalitet.

Takk

Vi takker alle som bidro til effektiv over-

våking av hekkeplasser i Telemark i 2005. Forhåpentlig ga spektakulære observasjoner av den fantastisk flotte jaktfalken inspirasjon til ny innsats i 2006.

Om forfatterne:

Odd Frydenlund Steen er ansatt hos Fylkesmannen i Telemark, miljøvernnavdelingen (Skien). Innehar funksjon som fagkoordinator for naturbruksteam. *Bjørn Sørli* er miljøkoordinator i Telemark politidistrikt (Porsgrunn).

Hvor gammel er jaktfalken når den begynner å hekke?

Av
Per J. Tømmeraas

Historikk

Den 14. juni 1916 ble det skutt en 1 år gammel jaktfalkhunn *Falco rusticolus* i ungfugldrakt på reiret i de nordlige grensetraktene mellom Sverige og Finland (Schiøler 1931:343). En glimrende tegning av falken, utført av Gerhard Heilmann, er gjengitt i det samme verket, og levner ingen tvil om aldersbestemmelsen (Fig. 1). Dette ene tilfellet har trolig via Holmström et al. (1944:749) og Dementiev arbeider (Dementiev 1951:61, Dementiev & Gladkov 1951:121, og Dementiev 1960:26) blitt referert og tolket til også å gjelde for jaktfalkhanner (Glutz et al. 1971:869, Haforn 1971:158, Ahlén 1977:188 og Newton 1979:345). I tillegg har Glutz et al. (op. cit.) ved å feiltolke Sherlock (1940), oppkonstruert et analogt tilfelle fra Island. Den aktuelle hunnen gjengitt på «Tafel I-IV» er ingen ungfugl, og må minst være 3 år gammel. Palmer (1988:391), Platt (1989) og Potapov & Sale (2005:141) har øyensynlig ikke sjekket originalkilden (Schiøler 1931:343) og stiller seg tvilende til hekking hos jaktfalker i ungfugldrakt i sin alminnelighet. Cramp & Simmons (1980:359) har laget sin egen versjon og hevder

at jaktfalken vanligvis begynner å hekke 2 år gammel. Endelig publiserte Ólafur K. Nielsen (1991) et imponerende arbeid fra Island som bekreftet at unge hunner en sjelden gang kan hekke i juvenil drakt. Av ca 250 vellykkede hekkforsøk observerte han kun 1 hunn og 2 hanner, som ved en alder av henholdsvis 1 år (hunn) og 4 år (hanner) oppfostret unger.

Observasjoner fra Finnmarksvidda

Vi må helt tilbake til lemenåret (*Lemmus lemmus*) 1970 for å finne vår registrering av en 1 år gammel jaktfalkhunn som hekket i ungfugldrakt (Fig. 2, jf. Tømmeraas 1978). Dette fant sted på en årvisst, svært produktiv lokalitet på Finnmarksvidda i Nord-Norge, der 4 unger kom på vingene. Et annet særtrekk dette året var hunnens valg av reirplass - et ravnereir (*Corvus corax*) på en hylle som arten senere ikke har villet benytte.

For 10 år siden observerte vi et sterkt gjennomtrekk av hekkfugler i de samme områdene av vidda. Selv om ingen av disse jaktfalkene var ringmerket, har vi likevel kunnet verifisere dette på bakgrunn av store morfologiske ulikheter fuglene imellom. Bare på den ene lokaliteten registrerte vi 4 forskjellige jaktfalkhunner i perioden 1990 – 1993. I 1992 ble det ingen hekking, og det viste seg at hannen holdt lag med en ung hunn som enda 7. juni ikke hadde fått gulfarvete føtter, og sannsynligvis ikke var forplantningsdyktig. Ut over dette gav fjædrakten hos de andre individene ingen

sikre holdepunkter om falkenes alder.

Etter 28 års ringmerking av til sammen 112 jaktfalkunger, ble det i 1994 for første gang oppdaget en hekkfugl med ring (Fig. 3). Dette skjedde ved et kunstig reir på Finnmarksvidda, der det vokste opp 3 av 4 unger. Lokaliteten hadde vært ubebodd siden 1992, da reiret med anslagsvis 10 dager gamle unger trolig ble plyndret av et rovdyr *Carnivora* (Tømmeraas in prep.). Den våren ble voksenfuglene bare observert på lang avstand, men falkenes farvetegninger syntes å stemme overens med de individene som hekket der årene i forveien (Arve Østlyngen pers. medd.). Den ringmerkede hannen var av den tradisjonelle grå skandinaviske typen. Hunnfuglen var langt lysere og mer temperamentsfull enn sin forgjenger (jf. Tømmeraas 1989). Dermed kunne vi konstatere at det dreide seg om et nyetablert par.

Fig. 1. Den unge hunnen i forgrunnen forplantet seg som 1-åring. Legg merke til fjærfellingen, farven på nebbvokshud, øyevokshud og føtter. «Tavle LXXVII» i Schiøler (1931). Tegning: Gerhard Heilmann.

Jagtfalk, *Falco rusticolus* L.

Labrador-Jagtfalk, *Falco rusticolus obsoletus* Gm.
Gammel Hun, ♀ ad. Vinderen 1912-13.
Godthaab, Grønland, Ulfarvet.

Labrador-Jagtfalk, *Falco rusticolus obsoletus* Gm.
Ung Hun, ♀ juv. 2%, 1902. Godthaab, Grønland, Meget mørk.

Skandinavisk Jagtfalk, *Falco rusticolus rusticolus* L.
Yngre Hun, ♀ med. 2%, 1916. Künkämädalen, Lapland, Skudt fra Reden;
i Fjelding fra Ungedragt til første voksen Dragt. Ca. 1 Aar gl.

Fig. 2. Dette er den eneste jaktfalken jeg har registrert hekkende i ungfugldrakt (2K) i løpet av de 40 årene jeg har arbeidet med arten. Bildet ble tatt på Finnmarksvidda 18. juni 1970, og viser hunnen som skal til å fly bort med en levning etter et rypemåltid *Lagopus sp.* Foto: Per J. Tømmeraaas.

Fig. 3. Den 3 år gamle (4K) jaktfalkhannen med ring på venstre fot, har nettopp ankommet det kunstige reiret der hunnen er i ferd med å mate de 4 ca. 17 dager gamle ungene, 11. juni 1994. Foto: Per J. Tømmeraaas.

Av ringen på hannens venstre fot kan man lese: ..ANGER..EUM, ..741, som entydig lot seg identifisere som STAVANGER MUSEUM [NORWAY] 347741 (Fig. 3). Jaktfalken ble merket som en av 3 reirunger 22. juni 1991 på nabolokaliteten, 9,2 km unna (Fig. 4). Tidligere gjenfunn har vist at ungfuglene om høsten trekker ut mot kysten når familien er oppløst (Tømmeraaas 1993), og trolig blir der til forplantningsdyktig alder. Siden vi startet undersøkelsene i 1966, har vi bare gjort en eneste observasjon av en enslig 1-årig ikke-hekkende jaktfalk på Finnmarksvidda i forplantningstiden. Denne hannen kom flygende i relativt stor høyde over et hekkeområde, og ble møtt opp og eskortert bort fra elvedalen av voksenfuglene, 3. april 1994 (Arve Østlyngen pers. medd.). I tillegg ble en ung hunn fra 1970 funnet igjen som kadaver, ca. 20. juli 1971 i svensk Karesundo, 117 km fra merkestedet. Vi har ikke kunnet verifisere om falken døde første høsten eller om den hadde overlevd vinteren.

Diskusjon

Dersom jaktfalkens draktutvikling fra juvenil-, via subadult- til adult fjærdrakt gjenspeiler artens forplantningsdyktige status, skulle man forvente at den blir kjønnsmoden og begynner å hekke etter 3 år når den er helt utfarget. Joseph B. Platt (1977:135) viser til et par i fangenskap som først la egg 4 år gammel, og mener dette representerer jaktfalkens reelle forplantningsdyktige alder. Likeledes er det en alt for unyansert og kategorisk påstand å hevde at jaktfalken vanligvis begynner å hekke 2 år gammel (Cramp & Simmons 1980:359).

De refererte observasjonene bekrefter at noen ytterst få jaktfalkhunner når forplantningsdyktig alder og kan hekke allerede i sitt første leveår. Nielsens (1991) materiale fra Island viser at ca. 0,4 % av de kontrollerte hekkeparene hadde en juvenil hunn. Av subadulte 2 år gamle hekkende hunner finnes det også noen eksempler. Én ble fanget i snare på reiret i Kautokeinotrakten 28. april 1857 (Wolley 1864:94) og oppbevares på British Museum (Reg. nr. 72.11.8.2). Ivar Moan Djupdal (pers. medd.) fotograferte i 1972 et analogt individ på reiret i Trøndelag (Fig. 5). På Island påviste Nielsen & Cade (1990) en 2 år gammel hunn som hekket for første gang, 84 km fra hjemstedet.

Hannene derimot ser ut til å kreve lengre tid, og det har ikke lyktes å finne eksempler på pardannelse eller førsteårshekkning fra denne kategorien. Den ringmerkede 3-åringen på Finnmarksvidda er trolig den yngste

Fig. 4. Disse 3 jaktfalkungene (2 hunner og 1 hann) ble fotografert og ringmerket i denne eiendommelige reirhula 22. juni 1991. Den omtalte jaktfalkhannen i midten, som hekket 3 år gammel (Fig. 2), har kommet lengre i fjærutviklingen enn søstrene. Foto: Per J. Tømmeraaas.

jaktfalkhannen som noen gang er funnet hekkende. Den ene av de 2 islandske 4 år gamle hannene, som oppfostret unger 14 og 25 km fra hjemstedet, kan også ha hekket året før, men denne fuglen ble ikke kontrollert (Nielsen 1991). Teoretisk sett kan den norske 3-åringen ha hekket på en annen lokalitet de to foregående årene. Men dette er lite sannsynlig etter som arten viser stor trofasthet mot hekkeplassen (Nielsen op. cit.), og vanligvis blir rovfuglhannene forplantningsdyktige senere enn hunnene (Village 1990:128). I tillegg skal det mye til for å bli en fullbefaren jeger bare på 1 år, slik at den er i stand til å skjøtte matforsyningen til familien. Dessuten stod lokaliteten ledig i 1993. De korte avstandene mellom hannes fødesteder og hekkeplasser er i overens-

Fig. 5. Denne 2 år gamle (3K) jaktfalkhannen hekket i Trøndelag i 1972. Et godt alderskriterium er de tydelige lengdestriperne i brystet. Foto: Ivar Moan Djupdal.

stemmelse med Newton (1979:176) som viser at rovfuglhannene vanligvis slår seg ned og hekker nærmere hjemlassen enn hunnene. Problemet med innavl unngås ved at hunnene sprer seg over større områder (jf. Nielsen 1991).

Det er viktig å skille mellom forplantningsdyktig alder og førstegangshekking. Kjønnsmodne 1-åringer kan forekomme langt hyppigere enn de få eksemplene på førsteårshekking skulle tilsi. I praksis har unge uerfarne jaktfalker små muligheter til å gå til hekking på grunn av konkurranse fra veletablerte utfargete individer. I tillegg vil slike dominante fugler gjøre seg sterkest gjeldende på de beste lokalitetene i år med god næringstilgang (Newton 1979: 122). Størst sjanse skulle unge hunner ha dersom de får muligheter til å fylle plassen etter et forulykket individ på en «høystatus-lokalitet» umiddelbart før hekking (jf. Fig. 2).

Den ekstreme utskiftningen av hekkefugler registrert på Finnmarksvidda, er en skremmende utvikling som vi ikke har funnet årsaken til. Likevel er det nærliggende å se det i sammenheng med oppsettingen av et nettverk av reingjerder (*Rangifer tarandus*) over store områder av vidda. Dette kan representere en ny og alvorlig kollisjonsrisiko for en overvintrende art, som i mørketiden er henvist til å jakte i skumringslys. Dersom denne antagelsen er riktig, kan vi i de kommende årene fortsatt forvente hyppige utskiftninger av hekkefugler og flere muligheter til å studere nyetableringer der det kan dukke opp ungfugler og ringmerkede individer.

Til slutt en takk til mine feltmedarbeidere: Arve Østlyngen, Kenneth Johansen, Kåre Sommervold, Noralf Frengen og Kjell Woldvik. Ivar Moan Djupdal bidrog med materiale fra Trøndelag. Peter R. Colston gav meg velvillig bistand ved British Museum (Natural History).

Summary

At what age does the Gyr Falcon *Falco rusticolus* start breeding?

Based on a single observation from Lapland in 1916, when a Gyr Falcon female nested in juvenile plumage, several authors have generalized and stated that both sexes can breed in their first year of life. American sources are generally sceptical to first year breeding in this species. Cramp & Simmons (1980:359) claim that the Gyr Falcon usually starts breeding at two years of age.

In Nielsen's (1991) impressive study from Iceland, he observed one juvenile female and two four years old males that successfully reared their broods among some 250

successful breeding attempts.

In my personal observations on Finnmarksvidda in Northern Norway in the last 40 years I have found a single female that bred as an yearling. On the other hand, a second paired juvenile female was probably unable to lay. First year breeders among males are not known. A ringed male, hatched at a neighbouring locality 9.2 km away, nested successfully three years old. Immature Gyr Falcons were extremely scarce on the inland breeding ground in summer. We believe most of them stay along the coast until they are fully grown.

A decade ago we registered an extensive replacement of individuals in this region of Finnmarksvidda. The causes of this assumed increase in mortality is unknown. But we fear that the newly constructed network of reindeer (*Rangifer tarandus*) fences represents an increased collision risk for the Gyr Falcon, a species that hunts in twilight during the winter.

One would expect most Gyr Falcons to reach maturity and start breeding three years old, after acquiring the definitive adult plumage. But in actual fact, the onset of breeding is determined by other factors such as sex, competition, food and nest sites in addition to the age at which they attain adult plumage.

Litteratur

- Ahlén, I. 1977. Faunavård. Om bevarande av hotade djurarter i Sverige. Skogshögskolan - Naturvårdsverket.
- Cramp, S & Simmons, K E L (eds.) 1980. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Oxford University Press, Oxford, London, New York.
- Dement'ev, G. P. 1951. Sokola-Krechety. Materialy k pozn. Fauny i Flory SSSR, izd. MOIP, nov. ser., otd., zool. t. XLIV, vyp. 29: 1-87.
- Dementiew, G. P. 1960. Der Gerfalke (Falco gyrfalco L. = Falco rusticolus L.). A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Dement'ev, G. P. & Gladkov, N. A. 1951. Pticy Sovetskogo Sojuza. Tom I. Moskva.
- Glutz von Blotzheim, U. N., Bauer, K. & Bezzel, E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Vol. 4. Frankfurt am Main: Akademische Verlagsgesellschaft.
- Haftorn, S. 1971. Norger fugler. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Holmström, C. T., Henrici, P., Rosenberg, E. og Söderberg, R. 1944. Våra Fåglar i Norden. Del II. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm.
- Newton, I. 1979. Population Ecology of Raptors. T & A D Poyser, Berkhamsted.
- Nielsen, O. K. & Cade, T. J. 1990. Annual

Cycle of the Gyrfalcon in Iceland. National Geographic Research 6: 41-62.

Nielsen, Ó. K. 1991. Kynproskaaldur og áttahagatryggð fálka. Náttárufræðingurinn 60: 135-143.

Palmer, R. S. (ed.) 1988. Handbook of North American Birds. Vol. 5, Yale University Press, New Haven and London.

Platt, J. B. 1977. The breeding behavior of wild and captive gyrfalcons in relation to their environment and human disturbance. Cornell University, Ph.D., Ecology.

Platt, J. B. 1989. Gyrfalcon Courtship and Early Breeding Behavior on the Yukon North Slope. Sociobiology 15: 43-69.

Potapov, E. & Sale, R. The Gyrfalcon. T & A D Poyser, London.

Schiøler, E. L. 1931. Danmarks Fugle med Henblik paa de i Grønland, paa Færøerne og i Kongeriget Island forekommende Arter, Vol. III. fuldført av R. Hørring, H. Scheel og A. Vedel Tåning. Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag, København.

Sherlock, G. H. 1940. Beobachtung am Horst des Isländischen Jagdfalken. J. Orn. 88: 136-138.

Tømmerraas, P. J. 1978. Kunstige reirplasser for jaktfalk *Falco rusticolus* og vandrefalk *Falco peregrinus*. Vår Fuglefauna I: 142-151.

Tømmerraas, P. J. 1989. A time-lapse nest study of a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* from their arrival at the nesting ledge to the completion of egg-laying. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 12: 52-63.

Tømmerraas, P. J. 1993. The status of Gyrfalcon *Falco rusticolus* research in northern Fennoscandia 1992. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 16: 75-82.

Tømmerraas, P. J. in prep. Eye-witness account of a Wolverine's *Gulo gulo* robbery of a Rough-legged Buzzard *Buteo lagopus* nest.

Village, A. 1990. Reproduction pp. 124-139 in Newton, I., Olsen, P. & Pyrzakowski, T. (eds.). Birds of prey. Merehurst, London.

Wolley, J. 1864. Ootheca Wolleyana: An illustrated catalogue of the collection of birds eggs. Part I. Accipitres. Ed. Newton, A., John van Voorst, Paternoster Row, London.

Forfatterens adresse:

Per J. Tømmerraas
N-7120 Leksvik
Norway
Tlf. +47 74858092

Fjellrev – 21 ynglinger

(DN) Til sammen tjuéén fjellrevkull kom til verden i Norge i 2005. Dette er det høyeste antallet fjellrevkull på mange år. Også under fjoråret ble det registrert relativt mange ynglinger. Årsaken til relativt bra reproduksjon de siste to åra har vært god tilgang på smågnagere i fjellet.

Det ble dokumentert (16) og antatt (5) 21 ynglinger av fjellrev i 2005.

Etter gode smågnagerår kolliderer derimot vanligvis smågnagerbestandene, noe som oppsto våren/sommeren 2005 i deler av landet. Mange valper døde derfor, særlig i Børgefjell og Saltfjellet.

Kullene er fordelt slik: Finnmark-Troms (4), Troms (1), Saltfjellet (4), Børgefjell (11), Finse (1). Begge foreldrene bak ynglingen på Finse er høyst sannsynlig «farmrevhybrid».

Fjellrev – avlsstasjon

(DN) Verdens første avlsstasjon for fjellrevble offisielt åpnet 26. oktober i år. I sin åpningstale understreket direktør Janne Sollie i Direktoratet for naturforvaltning (DN) at hun hadde stor tro på at fjellrevprosjektet kommer til å bli vellykket.

Avlsstasjonen er finansiert av DN, mens Norsk institutt for naturforskning (NINA) har det vitenskapelige ansvaret. Oppdal bygdeallmenning skal stå for den daglige driften.

Stasjonen som består av åtte innhegninger på femti ganger femti meter, ligger på ca 1300 meter over havet. I hver innhegning er det satt opp to hi laget av glassfiber. Det er også laget steinrøyser der fjellreven kan søke ly. Ved oppstart hadde avlsstasjonen tolv dyr, fem par og to enslige.

Avlsstasjonen i Oppdal er ett av tiltakene som inngår i handlingsplan for bevaring av fjellrev i Norge. Går alt etter planen vil det produseres mellom 40 – 50 valper årlig ved avlsstasjonen.

Fjellrev – søknad avslått

(NINA) Forsøksdyrutvalget har avslått Norsk institutt for naturforskning søknad om bruk av allerede innfangede, nye fjellrever i avlsprosjektet. De nye revene er en erstatning for avlsstasjonens gamle rever som etter DNA-prøver viste seg å være innblandet med farmrev.

Paul er 70

Foreningen Våre Rovdyrs første leder fyller 70 år den 20. januar, og vi vil benytte anledningen til å framføre våre hjerteligste gratulasjoner på forhånd.

Paul er småbrukersønn fra Osen i Åmot midt inne i det nyetablerte og omstridte, militære skytefeltet i Hedmark. Han er utdannet skog- og utmarkstekniker og har arbeidet som konsulent i utmarkslag, som fagassistent innen viltforskning og viltforvaltning og som faglærer i skogbruk og viltstell. Det er særlig hjort, rein og elg som har vært hovedarbeidsområdet, og han var en av pionerene i forbindelse med bestandsregistreringer fra småfly. Han deltok også i utprøvingen av flypeiling av radiomerkede dyr.

Med sin innsikt i moderne viltforvaltning og tidlig forståelse for sammenhengene i naturen, var rovviltet for ham en selvsagt del av den norske faunaen, og han har fram til denne dag ikke unnlatt å melde fra om dette i medier og andre sammenhenger. Derfor var han da også blant pådriverne for en ny organisasjon og klar kandidat til ledervervet da vår forening ble etablert i 1986. Det var et verv han innehadde i fire år. Etter denne tiden satt han i en årrekke som ordinær styreprerentant. Selv om han ikke lenger deltar direkte i styrearbeid, så er han uerstattelig som rådgiver. Og hans

FVR gratulerer!

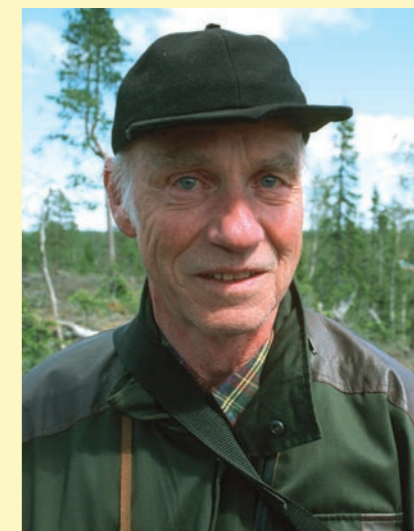

Foto: Viggo Røe

skarpe penn i Hedmarks rovviltdebatt vil vi forhåpentligvis kunne nyte i mange år framover.

Den kjente naturformidleren Arne Nævra har laget et portrettprogram om Paul. Programmet sendes på NRK TV den 17. januar, og her vil vi oppleve alt fra møte med bjørn i Härjedalen, kronhjort i brunst, bever og smålom en sommermorgen til tanker om skytefeltet og noen skarpe utsagn om norsk naturforvaltning – ikke minst i forbindelse med rovdyr.

Ulvetur

FVR har de siste årene arrangert ulvetur ved Storsjøen i Rendalen. Turen sist vinter ble avlyst grunnet myndighetenes jakt på de ulvene FVRs medlemmer ville oppleve. De frekventerte som kjent isflaten på Storsjøen regelmessig og representerte således en helt unik mulighet i vår tid. Koppang-paret og ledertipa i Gråfjell-flokken ble imidlertid skutt, og dermed var grunnlaget så redusert at de rundt 60 påmeldte, hvorav mange hedmarkinger, dessverre måtte få beskjed om at arrangementet ikke kunne gjennomføres. Det gikk følgelig også ut over lokalt næringsliv med tanke på servering og overnatting.

FVR vil i februar prøve på å gi medlemmene et nytt tilbud.

Tilbudet denne gangen blir gitt med det forbehold at det finnes ulv i et område som ligger slik til at det lar seg gjøre å gjennomføre en opplevelsesdag med sportegn etter ulv. Vi kjenner jo i skrivende stund heller ikke til myndighetenes jaktplaner i vinter. Områdene som er aktuelle er revirene til Julussa-flokken, Kynna-flokken og Juvberg-dyrene.

Søndag 26. februar er dagen og turen starter kl. 11.00.

Usikkerheten omkring spor og den magre muligheten for å se ulv gjør at tilbudet blir meget spesielt denne gangen. Hver deltaker må selv ordne med mat og transport til det stedet hvor turen skal starte. Er du interessert i en ulvetur på denne dagen, kan du melde deg på ved å sende en e-post til fvr@fvr.no. Påmelding kan kun skje via e-post! Vi har satt antallet turdeltakere til 30 personer. Alle som melder sin interesse vil få svar, men det er kun de 30 første som vil få tilbudet om turen.

Turdeltakerne vil senest 23. februar (torsdag) få oppgitt møteplass via e-post. Det korte varslet skyldes at vi bør ha helt ferske spor/kadavere å vise frem. I meldingen vil det også bli gitt beskjed om utstyr som ski osv.

Flere personer fra ledelsen vil være tilstede under ulveturen.

Utsnitt fra
Johan Fredrik
Eckersberg
(1822-1870):
«En bjørnejagt».

Gamle myter utgis som fakta

– en historisk-kritisk gjennomgang av Astor Furseths bok *Drept av bjørn og ulv*

Astor Furseth:
Drept av bjørn og ulv
– en historisk oversikt over mennesker drept og skadet av rovdyr i Norge de siste 400 år. Landbruksforlaget 2005.

Av
Dr. art.
Lars Johan Berge

Lars Johan Berge er utdannet teolog og har doktorgrad fra NTNU på et historisk emne. Han er også vararepresentant til FVRs styre og regionleder for Midt-Norge.

Det er ikke lite oppsiktsvekkende når forhenværende tannlege, nåværende forfatter og lokalhistoriker, Astor Furseth, mener å kunne legge fram historisk materiale som kan «dokumentere» og «sannsynliggjøre» 63 tilfeller der bjørn og ulv har drept mennesker i Norge de siste 400 år. Vi forutsetter at «dokumentere» etter vanlig språkbruk betyr «bevis ved hjelp av dokumenter», og at «sannsynliggjøre» betyr «gi troverdighet til».

Siden Furseth hevder å kunne tilbakevise rovdyrforskernes, rovdyrforvaltningens og naturvernorganisasjonenes forsikringer om disse rovdyrenes relative ufarlighet, og siden han med dette materialet kaster seg inn i en opphetet samtidsdebatt om rovdyr, er det av stor betydning å undersøke nærmere holdbarheten både i hans anvendelse av historisk metode og det materialet hans påstander bygger på. Spørsmålet vi stiller er dette: Har Furseth virkelig «dokumentert» og «sannsynliggjort» det han hevder?

Litteraturliste og innledning

I boken leter vi forjeves etter en samlet og utfyllende oversikt over hans historiske kilder. Ved et første blikk på litteraturlisten oppdager vi at her finnes lite annet anført enn sekundærlitteratur i form av bygdebøker og lokalhistoriske publika-

sjoner. I tillegg mangler mye relevant litteratur, bl.a. nyere litteratur av internasjonalt anerkjente rovdyrforskere som L. David Mech og andre forskere der de påståtte rovdyrangrepene på mennesker blir behandlet. Furseth for sin del nøyer seg med en henvisning til Skogeieren nr. 4, 1967 som tilstrekkelig grunnlag for en generell avvisning av rovdyrforskernes oppfatninger.

Allerede på de første sidene møter vi det som er et gjennomgående trekk i boken, nemlig mangelen på kildehenvisninger ved sitatgjengivelser og andre påstander. Boken kommer med andre ord til kort på det som er grunnleggende vitenskapelige normer, nemlig kontrollbarhet, intersubjektivitet (andre forskere skal kunne ta stilling til hans påstander), åpenhet og saklighet (Tranøy 1991: 144ff).

Innledningen er dertil sterkt tendensiøs og har ideologisk slagside. Bjørn og ulv fremstilles som et problem for bønder og jegere, for bosetting, mennesker og for jaktbart vilt. Her påstås det at rovdyr i utmark innebærer redusert livskvalitet for lokalbefolkningen. I tillegg er rovdyr en stor kostnad for lokale næringsinteresser. Størrelsen på erstatningsbeløp og andre tilskudd til landbruksnæringen hører vi ikke noe om. Derimot blir det opplyst at staten i 2003 brukte

kr. 200.000 pr. rovdyr. Også bilder og språkbruk støtter opp under et gjennomført negativt syn på rovdyr, og det hele avsluttes med det Furseth kaller «uhyggen» i A. O. Vinjes barnesang «Blåmann, Blåmann, bukken min».

Kildene, kildebehandlingen og metoden

Furseth behandler nærmere det han kaller sine to hovedkilder, nemlig sagnet og kirkeboken. I virkeligheten blir kirke- og tingbøker lite brukt som kilde utover i boken. Den alt overveiende delen av stoffet er nokså ukritisk hentet fra ulike bygdesagn, bygdebøker, lokalhistoriske publikasjoner og lokale informanter. Seriositeten styrkes ikke ved at NAFs veibok fra 1989, sammen med bygdebøker og Snertes bok fra 2000, finnes angitt som kildebelegg for ett eller to «sannsynliggjorte» tilfeller fra Øystre Slidre der ulv i 1760 skal ha drept ett eller to mennesker (s. 213).

Sagn defineres vanligvis som en kort, muntlig overlevert folkelig fortelling som gir seg ut for å være sann. Så sent som rundt 1800 ble det ikke i historieskrivningen skilt klart mellom sagn og historisk beretning. Alt ble «historie» og dermed «sant». Det er først i løpet av det 19. århundret at dette skillet trekkes og at man har skjont at alle historiske fortellinger preges av opphavsmannens subjektive oppfatning (Erslev 1926: 4).

Problemet med å bruke sagnet som kilde for historiske hendelser er at sagnets tilknytning til den ytre virkeligheten er ytterst vanskelig å utrede og vil som oftest være svært svak. Det er rett og slett ikke mulig å følge vitneektheten gjennom tradisjonsleddene og generasjonene tilbake

til den virkeligheten sagnet hevder å fremstille. Derfor er sagnets vitneverdi om den ytre virkeligheten «overordentlig ringe», hevder Erslev (1926: 65ff). Derimot kan sagnet brukes som kilde for å belegge folks tenkemåte, virkelighetsforståelse og mentalitet. Men akkurat det opptar ikke Furseth.

Slike veletablerte og faghistoriske metodiske reservasjoner tar ikke Furseth hensyn til, selv om han faktisk gjør rede for disse metodiske betenkelighetene. Tvert om lager han sin egen hjemmestrikkede sagnteori. I hans egen teori inngår en språklig forveksling mellom «fakta» og «konkrete» detaljer. Dersom sagnet inneholder mange nok «konkrete» detaljer om navn og sted, noe Furseth kaller «fakta», er sagnet i følge Furseth pålitelig og kan brukes for å sannsynliggjøre en hendelse. Dette egenproduserte prinsippet, basert på en nokså vilkårlig språkbruk, gjennomfører han videre i boken.

I tillegg mener Furseth å kunne begrunne rovdyrsagnenes generelle historiske troverdighet ved å vise til et enkelttilfelle der et skredsagn fra Vestlandet i følge forfatteren visstnok skal ha en historisk kjerne. Hans argumentasjon er omtrent slik: Fordi det ikke kan utelukkes at enkelte skredsagn kan ha en kjerne av sannhet i seg, må de gamle rovdyrsagnene også være basert på faktiske hendelser. Her har en prinsipiell mulighet blitt til et historisk faktum. Og han fortsetter i samme stil: De 20 til 30 mennesker som han hevder er drept av rovdyr på 1700- og 1800-tallet, og som han ikke har dokumentert, brukes som argument for at slike dødsfall skjedde lenge før den tid. Her skal altså en udokumentert påstand begrunne en annen udokumentert påstand. Det eneste han ikke synes

spesialt interessert i, er å følge det vanlige historiske håndverket som tilsier at et sagn må prøves mot sikre kilder og det vi ellers vet om hva som kan skje i virkelighetens verden. Furseths vilkårlige påstand er kort og godt at bak mange lokale rovdyrsagn må det ligge en historisk hendelse.

Omtrent på samme vilkårlige måte behandler han kirkebøkene som kilde. Første gang man hører om kirkebøker i Danmark/Norge er i 1607. Noen prester hadde på egen hånd ført slike bøker uten at det forelå noe påbud. På et prostemøte i Bergen i 1668 ble det bestemt at sokneprestene skulle føre bok over alle døde. Den eldste norske kirkeboken er fra 1623 (Andebu). Vi har 5 bøker fra 1640-årene, 7 bøker eldre enn 1650 og 42 prestegjeld som har slike bøker fra tiden like før 1685. I alt finnes det 127 kirkebøker som begynner før 1700. Som vi ser er antallet lite, og presten så på boken som sin private eiendom som han tok med seg eller brukte til andre formål når den var fullskrevet.

Det var først med kirkeritualet og Norsk Lov fra 1685 at kirkebøker ble påbudt. Etter 1685 skulle også jordfestede innføres. Det var vel og merke verken dødsfall eller begravelser som ble registrert, slik Furseth påstår, men jordfesting, dvs. den kirkelige handlingen ute på kirkegården som besto i at presten kastet tre skuffer jord på graven. Prestens embetsplikt omfattet ikke deltakelse ved selve begravelsen, bare ved jordfesting. Denne handlingen kunne skje mange måneder og endog år etter at selve dødsfallet og begravelsen fant sted. Ofte sto det en stakk opp fra kistelokket. Ved jordfesting ble denne stokken dratt opp slik at jorden fra jordpåkastelsen kunne nå ned til kista. Presten var i virkeligheten avhengig av å

bli fortalt av andre at det faktisk lå noen i kista, **hvem** det var, og hva vedkommende eventuelt døde av. Følgelig er de gamle kirkebøkene svært mangelfulle og upålitelige når det gjelder føring av jordfestede. Dødsårsak ble verken kontrollert eller innført, med mindre presten fant på å føye til hva han hadde fått vite eller selv mente var dødsårsaken. Heller ikke dødsdagen ble innført, bare jordfestingsdagen. Ofte er navn utelatt. Det kan stå for eksempel: «Jordede 5 liig», «Jordede et almissem», «Begravet en gl. finnekone». Mange ganger er ikke alderen på den avdøde innført. Den gamle kirkeboken er med andre ord på ingen måte en pålitelig kilde (Kiil 1969: 38ff, Bjerås 1997: 46ff). Kirkebokens angivelse av dødsårsak avspeiler enten det presten har fått seg fortalt, eller det som er den allmenne oppfatningen.

Den prestegjeldsstruktur vi kjenner i dag er stort sett fra 1870-årene. Før den tiden var prestegjeldene svært store. Finnmark var en tid delt i to prestegjeld, og det var tidvis bare én prest i hele fylket. Mange steder i disse store prestegjeldene var det messe høyst en eller to ganger i året. Da ble alle kirkelige «forretninger» avholdt, deriblant jordfester. Med datidens kommunikasjoner, kombinert med de store prestegjeldene, sto presten på stor geografisk og sosial avstand fra det som skjedde rundt om i grendene og bygdelagene.

Disse forholdene kjenner Furseth åpenbart til og er et kjennskap som burde tilsi en svært forsiktig omgang med kirkeboken som kilde. Men Furseth velger å se bort fra slike reservasjoner og innfører en slags

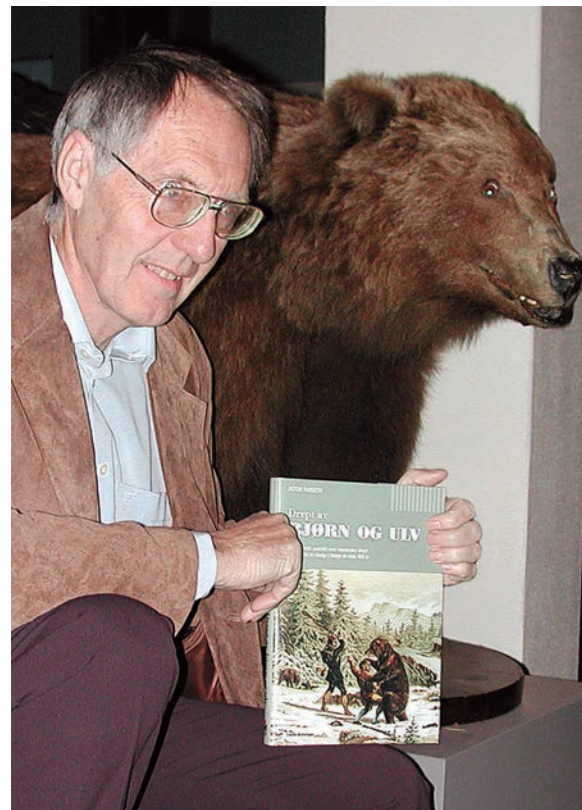
form for «kirkebokfundamentalisme». Stikk i strid med det han har redegjort for, påstår han like fullt at kirkeboken er en i hovedsak korrekt kilde til de hendinger som er nevnt og at tilføyelser av dødsårsak er en trygg bekræftelse. Står det i kirkeboken, er det sant. Og han fortsetter med at det må legges fram svært solid dokumentasjon for å rokke ved kirkeboken som samtidskilde. I virkeligheten er det omvendt. Det må legges fram svært gode grunner for å tillegge de gamle kirkebøkene stor kildeverdi.

Furseth må selv ha følt denne mangelen. For å styrke sin teori om kirkebokens ufeilbarlighet, konstruerer han en rekke vilkårlige hjelpehypoteser. En av disse hypotesene er at selv om kirkeboken i årene før og etter 1700 er taus om dødsfall forårsaket av rovdyr, hevder han at vi fra andre kilder vet at det må ha skjedd mange dramatiske dødsfall. Hvilke kilder og hvilke dramatiske dødsfall? Furseth angir ingen kilder. Men argumentasjonsmåten er klar nok: Fordi prestene ikke førte dødsårsak, må mange ha blitt drept av rovdyr. Fordi vi mangler kunnskap, må altså ting ha hendt! En annen hjelpehypotese tar utgangspunkt i at mange kirkebøker er tapt ved branner og at branner i særlig grad har rammet de distriktene som var utsatt for rovdyr. Ergo må tilfellene av mennesker drept av rovdyr være mye større enn det vi vet. Her må vi få spørre: Hvorfor har Furseth sin «kunnskap» om at det har brent mer i det han kaller «rovdyrområder» enn andre steder? Og hva er «rovdyrområder» i en tid da bjørn og ulv fantes over hele landet? Og hva er «distrikter» i en tid da

praktisk talt alle mennesker i Norge bodde i distriktene og byer var fåtallige og ytterst små? Furseth forutsetter tydeligvis at dagens bosettingsmønster er identisk med 1600- og 1700-tallets bosettingsmønster. I disse to tilfellene møter vi en helt vilkårlig og ufaglig bruk av det som innen historisk metode kalles *argumentum e silentio* (slutning ut fra taushet). Mens faghistorikere påpeker at slutning fra taushet må brukes med ytterst stor forsiktighet (Erslev 1926: 88), gjør Furseth det motsatte.

Tidvis prøver Furseth å støtte kirkeboken ved å vise til de gamle tingbøkene. Dermed later han som om den historiske troverdigheten og bevitnelsen er blitt styrket. Men de gamle tingbøkene er ikke mer pålitelige enn kirkeboken. På 1600-tallet var tingbøkene rene referatbøker fra rettsmøtene og tingene som ble avholdt tre ganger i året. Tingbøkene er ofte en god kilde for å forstå datidens dagligliv og mentalitet, men de er ikke uten videre noen sikker kilde for å avgjøre om påståtte hendelser har funnet sted eller ikke. Som kirkeboken må tingbøkene støttes av andre og sikre kilder (Kiil 1977: 77ff).

Det videre historisk-metodiske håndverket bryr ikke Furseth seg om. Vi kan ikke her gå i detalj om det historiske håndverket. Men noen prinsipper bør nevnes. Historikeren arbeid med kildematerialet tar sikte på å si noe om hva som faktisk har hendt på bestemt tid og sted. I arbeidet med kildene spør historikeren om det som kilden påstår er sant eller usant. Det betyr igjen at kilden må kritisk granskes og vurderes. Historikeren må undersøke i hvilken grad kildene er brukbare til å begrunne et bestemt svar på det problemet historikeren vil undersøke. Følgelig må kildens indre og ytre pålitelighet avklares. Her må en forsker bl.a. spørre om kilden er troverdig, hvor opplysningene kommer fra, hvordan kilden kan vite det som fortelles, om kilden selv har sett eller hørt det som fortelles, dvs. om kilden er øyenvitne eller om opplysningen kommer fra andre kilder. Disse spørsmålene må også stilles til beretninger gjengitt i aviser. Ikke minst må kilden vurderes i forhold til samtidens tenkemåte, virkelighetsforståelse og det vi ellers vet om hva som kan skje i naturen (vi tror ikke at hekser finnes og kan fly i luften på sopline, selv om det finnes kilder som bevitner at så har skjedd). Kildens brukbarhet avhenger kort og godt av den troverdighet og av dens mer eller mindre sentrale tilknytning til den historiske situasjonen som undersøkes. Til slutt kan det nevnes at den enkelte kilde bare kan utnyttes dersom den kan stilles i forhold til andre sikre kilder, til annen sikker historisk viten og til teorier av mer omfattende art (Erslev 1926: 30ff, 41ff, 52ff, Dahl 1997: 18ff, 48ff, 66ff).

Astor Furseth med sin bok under pressekonferansen på Naturhistorisk museum i Oslo 19. oktober 2005. Foto: Yngve Kvebak.

Frederic Remington (1861-1909): «The wolves sniffed along the trail, but came no closer».

Furseth hopper over dette kritiske arbeidet. For han er det ikke av betydning hvorvidt hans kilde er en øyenvitneberetning eller bygger på andre kilder. Det at fortellingene er avhengige av hverandre og forteller om det samme forholdet, er heller ingen begrensning. Tvert i mot. Furseth teller, og finnes det mange gjensidig avhengige fortellinger, hevder Furseth at troverdigheten er styrket. Furseths dokumentasjon bygger på enkelte kirkeboknotiser som ikke er øyenvitneberetninger, men mest på sagn og lokale tradisjoner. Det meste av Furseths materiale er med andre ord nesten utelukkende sekundære kilder. Og «sekundære Kilder har slet ingen Vidneværdi», fastslår Erslev (1926: 46f). Den samme historien blir med andre ord ikke sann fordi om den gjenfortelles flere ganger, gjenfinnes på trykk i en bygdebok, i en lokalhistorisk publikasjon eller hos en lokal informant!

Geistlighetens virkelighetsforståelse og kunnskap om dyr

Furseth er ikke opptatt av å forstå sine kilder i lys av samtidens forestillinger og virkelighetsoppfatning, selv om dette er viktig for å forstå det som kilden betrakter som virkelighet. Noe av det som kjenner-tegner perioden mellom 1500 og 1700 er troen på hekser og trollfolk. I Norge ble 870 personer anklaget for trolldom, og alle sakene ble ført i perioden 1560-1700. Før og etter dette tidsrommet finnes det nesten ingen trolldomsprosesser. Den perioden da trolldom ble straffet med døden, var enda kortere, nemlig perioden 1570-1680.

I den dansk/norske, lutherske stats- og øvrighetskirken ble lovverket utbygd i demonologisk retning på 1600-tallet. Protestantene tvilte ikke på trolldoms lærens metafysikk og virkelighetsforståelse. Den norske geistligheten behandlet trolldoms spørsmål, utstedte skussdomsbrev om mistenkte trollfolk, tok aktivt del i forhørene og torturen av trollfolk og la ofte psykisk press på dem for å få dem til å tilstå. Slike eksempler har vi fra 1664, 1668, 1684 og til og med så sent som i 1747 - lenge etter at prosessene hadde opphørt. I Norge foregikk de fleste trolldomsprosessene i Finnmark. Den samiske befolkningen var

kjent for ferdigheter som signing, ganning etc. Finnemisjonæren Isaac Olsen (1680-1730) skrev så sent som i 1715 flammende skrifter mot samenes villfarelser, overtro og djeveldyrking (Alver 1971: 13ff, Næss 1982: 14ff, 63ff, 94ff, 285ff, Lilienskiold 1998). Dette er noe av den virkelighetsoppfatningen vi finner hos prestene i det tidsrom de skal være sikre vitner om at mennesker er drept av bjørn og ulv! Kildebelagte øyenvitnesbyrd om eksistensen av hekser og trolldom avviser dagens historikere fordi dette ikke stemmer med det vi ellers vet om virkeligheten. Men finnes tilsvarende holdninger og kvasikunnskap om rovdyr hos samtidens presteskap?

Her må man være klar over at den «kunnskap» prestene hadde på denne tiden i stor grad er overlevet fra antikkens og middelalderens populære og vidt leste verker. Dette gjelder for eksempel *Physiologus*, som trolig ble til i Alexandria på 200-tallet e.Kr., og middelalderens mange bestiariar. Bestiariene ble skrevet av munk og bygger i stor grad på *Physiologus*. Her møter vi en salig blanding av reelle dyr og fabeldyr med de merkelige egenskaper. Og poenget er hele tiden å utvinne et moralsk eller kristelig-symbolisk poeng. Denne tradisjonen varer til langt inn på 1600- og 1700-tallet. Som et eksempel kan vi nevne et engelsk *bestiarium* fra 1200-tallet. Her hevdes det at ulven massakrerer alt, alle og enhver den møter på sin vei på grunn av sin glupskhet og grådighet. Så kommer selvsagt poenget: Djevelen, som ser på mennesket med onde øyne, ligner ulven som sirkler rundt de troende for å stjele deres sjeler! Ulven skal altså forstås på en åndelig måte og er selve symbolet på djevelen (*The Book of Beasts*: 56-61).

Biskop Erik Pontoppidan i Bjørgvin ga ut sitt verk *Det første Forsøg paa Norges*

Naturlige Historie i årene 1752-53. Her møter vi opplysningstidens skille mellom «nyttige» og «skadelige» dyr. Etter å ha beskrevet de «nyttige» ville dyrene, går han over til å omtale «de skadelige, som her med eet Navn hede Udyr», slik som bjørn og ulv.

Pontoppidan hevder at «skiønt nu Jægeres og Fiskeres Historier ere meget Caution underkastede, og ikke bør troes uden nøye Prøvelse» (Pontoppidan 1753: 22), vil han gjengi noe han mener er troverdige historier. Her kommer så en «sann» historie om bjørnens særlige sans for «frugtsomme» Quinder, hvis Tilstand de kiende paa Lugten, og med al Magt søge Fosteret, som skal være dem en særdeles Delice, naar det er et Drenge-Barn.» (Pontoppidan 1753: 23). Dette har biskopen fått seg fortalt fra en prest som selv hadde sett hvordan en ung og tam bjørn ble helt vill da en gravid kone gikk forbi!! Han gjengir også en prestekone som forteller at da hun gikk gravid hadde en bjørn prøvd å rive ned døra inn til hennes soverom. Gjeterjenter som driver utukt og blir fruktsommelige, setter både eget og fosterets liv i dobbelt fare, hevdet den gode biskop.

Det er slike mytiske historier biskopen har å meddele om bjørnens farlighet. Selv om biskopen aldri så mye mener å belegge dette med henvisning til et øyenvitne, er dette en form for kvasikunnskap vi i dag vil avvise som en vrangforestilling. Men han avslutter med følgende beroligende utsagn om kvinner: «Ellers er dette skrøbelige Kiøn gemeenlig mot Bjørnen saa forvoven, at det ofte følger ham med Kriig og en Kiep i Haanden, for at jage ham sit Rov af, hvilket ey sielden lykkes, efterdi Menniskets Frygt, ved Guds Forsyn, dog er i nogen Grad over de allergummeste Dyr» (Pontoppidan 1753: 23f). Så var bjørnen ikke så farlig likevel!

elig aftaget som følge av Rovdyrs For-
svinden».

Man trengte rett og slett ikke denne formen for barnarbeid lenger fordi det ikke var like nødvendig som før å gjete husdyr mot rovdyr. Hvilket betyr følgende: i tidligere tider med mer rovdyr anså man små barn fra 6 til 7 års alder, og særlig barn fra 10-årsalderen, som egnet til å beskytte husdyr mot rovdyr som bjørn og ulv. Og ikke finnes det et ord i denne utredningen om at noe barn er drept av rovdyr! Det ville være høyst merkelig om det var fortiet i en slik utredning om det hadde skjedd i det omfang Furseth påstår.

Konklusjon

Furseth går med sin bok inn i en rekke av tilsvarende bøker, der Snertes *Ulvehistorier* er den siste av hans forgjengere. Også Snerte hevder å ha «dokumentert» sine rovdyrhistorier ved å gjengi en broket mengde innsendt stoff fra lokal- og bygdehistorikere (Snerte 2000: 7). Men Snerte vil ikke uten videre gå god for sannhetsgehalten i sine historier. Det vil imidlertid Furseth. Han krever å kunne «dokumentere» og «sannsynliggjøre» en rekke tilfeller der bjørn og ulv har drept mennesker. Furseth har satt seg mål å avsløre disse tilfellene. Hans utgangspunkt er at rovdyr er både en pest og en plage. I tillegg er de åpenbart farlige for mennesker. Med dette utgangspunkt setter han i gang med sin dokumentasjon. Men for å oppnå det ønskede resultatet, må han påstå at lokale sagn og tradisjoner, slik han finner dem i bygdebøker og hos lokale informanter, i all hovedsak er pålitelige og sanne. Og fremfor alt, kirkeboken er pr. definisjon sann og pålitelig. Han må i tillegg se bort fra etablerte regler for kildevurdering og forsvarlig historisk håndverk. Han lager sine egne teorier, og om nødvendig tilpasser han og dikter til slik at den påståtte virkeligheten passer til utgangspunktet.

Forfatteren mener å ha levert materiale av betydning i en opphetet samtidsdebatt om rovdyr. Derfor er det alvorlig at Furseth, med unntak av hendelsen i Flå i Buskerud fra 1906, ikke på forsvarlig historisk måte kan «dokumentere» og «sannsynliggjøre» det han hevder. Selv om ikke Furseth selv har innsett det uholdbare i sine egne påstander, er det overraskende at ikke Landbruksforlaget har innsett dette!

Tilbake står noen få situasjoner vi vet kan være farlige i møte med bjørn. Det kan selvsagt i utgangspunktet ikke utelukkes at mennesker en eller annen gang i historien kan ha blitt drept av frisk ulv. Men beleggene for slike hendelser er det nærmest umulig å oppdrive og dokumentere. Konklusjonen må bli at basert på det vi

vet fra fortid og nåtid, utgjør ulv et farepotensial nærmest lik null.

Litteratur

- Alver, Bente Gullveig 1971. *Heksetro og trolldom. En studie i norsk heksevæsen*. Oslo-Bergen-Tromsø, pp. 13ff.
- Angaaende Udfærdigelse af Lov om Børns Anvendelse til Fabrikarbeid m.V. Oth. Prp. No 15 (1883) Storthings Forhandlinger i Aaret 1883. Tredie Del. Kristiania.
- Bjerkås, Ola 1997: *Preste- og prostearkiver. En brukerveiledning*. Riksantikvarens skriftserie 4. Oslo.
- Dahl, Ottar 1997: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. 2. utgave, 7. opplag. Oslo.
- Erslev, Kr. 1926: *Historisk teknikk. Den historiske undersøgelse fremstillet i sine grundlinier*. København.
- Kiil, Alf 1969: *Arkivkunnskap*. Statsarkiva. Oslo.
- Lilienskiold, Hans H. 1998: *Trolldom og ugudelighet i 1600-tallets Finnmark*. Tromsø.
- Mech, L. David 2002: *The Wolves of Isle Royale*. Honolulu.
- Mech, L. David 2003: *The Wolf. The Ecology and Behavior of an Endangered Species*. Minneapolis & London.
- Mech, L. David and Boitani, Luigi (ed.) 2003: *Wolves. Behavior, Ecology, and Conservation*. Chicago and London.
- Møte mellom mennesker og bjørn i Indre Namdal*. Steinkjer 1999.
- Næss, Hans Eyvind 1982. *Trolldomsprosessene i Norge på 1500-1600-tallet. En retts- og sosialhistorisk undersøkelse*. Oslo, pp. 14ff. 63ff. 94ff. 285ff.
- Physiologus*. Translated by Michael J. Curley. Austin & London 1979.
- Pontoppidan, Erik 1753: *Det første Forsøg paa Norges Naturlige Historie... Anden Deel*. København 1753. Faksimileutgave København 1977.
- Sikku, Olov J. & Torp, Eivind 2004: *Vargen är värst. Traditionell samisk kunnskap om rovdjur*. S.l.
- Snerte, Kjell 2000 (red.): *Ulvehistorier*. Oslo.
- The Book of Beasts. Being a Translation from a Latin Bestiary of the Twelfth Century*. Made and Edited by T.H. White. 954.
- Tranøy, Knut Erik 1991: *Vitenskapen - samfunnsmakt og livsform*. 3. opplag. Oslo.

Lokalhistorie som partsinnlegg i rovviltdebatten

Astor Furseths sagnbetonte bok med underslag av fakta, fortielse av viktig informasjon, manglende biologisk overbygning, uklarheter, feil og slurv

Astor Furseth:
Drept av bjørn og ulv
– en historisk oversikt
over mennesker drept
og skadet av rovdyr i
Norge de siste 400 år.
Landbruksforlaget
2005.

Tekst & foto Viggo Ree

Foto: Per-Göran Bentz

Viggo Ree er FVRs informasjonskonsulent

Det er en god stund siden det ble kjent at sunnmøringen Astor Furseth (født 1940) arbeidet med en bok om mennesker som angivelig hadde blitt drept av bjørn og ulv i Norge. Opplysninger fra ulike hold og søk på internett gav innblikk i litt av det arbeidet som var på gang. Allerede på et tidlig stadium ble det derfor rimelig klart at dette bokprosjektet hadde bestemte målsetninger i tilknytning til den pågående rovviltdebatten og -forvaltningen. Det kom derfor ikke som noen stor overraskelse at boken manglet både biologiske og sentrale kritiske vurderinger da den ble lansert høsten 2005. Mer uventet var det at boken var preget av feil og slurv, noe som bl.a. tyder på at forfatter og forlag må ha hatt det veldig travelt i innspurten.

Den pensjonerte tannlegen og aktive roman- og bygdebokforfatteren bosatt i Valldal har en stor skriftlig produksjon bak seg. Furseth kan lese gotisk håndskrift og har de siste 12-13 årene gått gjennom et stort antall nedtegnelser i kildemateriale helt fra 1600-tallet. Tingprotokoller, skattemanntall, kirkebøker, klokkebøker, dagbøker, brever og aviser er studert, og i tillegg har han hatt kontakt med lokale informanter i de fleste kommuner. Noe av materialet bygger dessuten på overleverte beretninger til nålevende personer som Furseth har snakket med. Han har spesielt arbeidet med skred- og breulykker. Parallelt med søk etter nedtegnelser om mennesker omkommet i disse forbindelser har Furseth også kikket etter materiale der bjørn og ulv er oppført som årsak til død eller skader. Under dette mangeårige arbeidet har han således også funnet opplysninger der folk skal ha blitt drept av

f.eks. husdyr, veps og hoggorm. Men det har forfatteren bare hoppet bukk over!

Politisk bestillingsverk?

Noen uker før pressekonferansen dukket Furseth opp på fjernsynet for å fortelle om sin kommende rovdyrbok. Dette var på TV2s Magasinet lørdag den 1. oktober. Her startet innslaget «Strid om rovdyr» med å referere til regjeringsforhandlingene på Soria Moria, der rovviltforvaltningen var et kontroversielt tema. Før forfatteren slapp til kom et bloddryppende intervju med jegeren som hadde vært i basketak med en bjørnebinne han selv hadde skadeskutt i Lierne. Koplingen av Furseths bok med den politiske dragkampen i tilknytning til rovviltdebatten var naturligvis ikke tilfeldig. Landbruksforlaget og avisene Nationen og Bondebladet eies av Tun Media, som igjen eies av bl.a. Norges Bondelag. Derfra er ikke veien lang til Senterpartiet. Mange har derfor stilt spørsmål om Furseths bok er et politisk bestillingsverk fra landbrukssiden. Den har ihvertfall for mange kommet beleilig inn i dagens rovdyrdebatt. I tv-innslaget poengerte han at forskernes oppgitte tall på mennesker drept av rovdyr ikke stemte med hans funn. Det har Furseth naturligvis rett i siden ingen tidligere har gjort et så grundig søk etter slikt historisk materiale. Forfatteren advarte med sin nye bok mot økningen i bjørnebestanden i Norge slik Stortinget har vedtatt, for da ville menneskeliv komme i fare. I land med rovviltbestander blir nok mennesker skadet eller drept av og til, mente han. «Derfor er det litt rart at myndighetene stadig understreker bjørnen og ulvens ufarlighet», avsluttet Furseth.

Pressekonferanse i zoologiske omgivelser

Med unntak av en forhåndsomtale av Furseths bok i senterpartiavisen Østlendingen den 3. oktober skjedde det ikke noe i mediemessig sammenheng før pressekonferansen den 19. oktober. Foreningen Våre Rovdyr (FVR) sto ikke på invitasjonslisten, men klarte på eget initiativ – etter noen dager – å ordne med grønt lys for deltakelse denne onsdagen. I innbydelsen datert 12. oktober sto det bl.a.: «I utallige debatter har naturvernorganisasjoner og sentrale fagmiljøer hevdet at bjørn og ulv ikke er farlige for mennesker. Funnene som Astor Furseth har gjort synes ikke å stemme med denne oppfatningen om rovdyrenes ufarlighet. Møt opp på pressekonferansen så får du greie på om bjørn og ulv virkelig er farlige for mennesker og hvor mange mennesker disse to rovdyrene har drept i Norge de siste 400 år». Allerede i invitasjonsteksten ser man klart hvilket propagandaskrift denne boken representerer!

Pressekonferansen fant sted kl. 09-10 på Naturhistorisk museum, avdeling Zoologisk museum på Tøyen i Oslo. Dermed sørget Universitetet i Oslo for å gi både forlag og forfatter den prestisjen det er å holde en slik pressekonferanse i landets største zoologiske museum – og derigjennom gi boken et skinn av vitenskap og biologisk overbygning. I fagmiljøer på museet var man ikke klar over at Landbruksforlaget hadde klart å få til et slikt arrangement i en av utstillingssalene, noe som avstedkom flere kritiske reaksjoner. Her ble det bl.a. antydning en uheldig binding mellom museets naturvitenskapelige fundament og bokens trolig ensidige og negative

omtale av våre store rovdyr. Arrangementet ble imidlertid gjennomført på en grei måte, og FVRs daglige leder og informasjonskon-sulent var blant de litt over 10 framømte.

Orienteringen om arbeidet med boken

Etter en innledning av forlagsredaktør Johan Hval overtok Furseth med å gi en del bakgrunnsinformasjon om bokprosjektet. Han kom raskt inn på farlighetsaspektet, og poengterte at det som hadde kommet fram om tap av menneskeliv grunnet bjørn og ulv i tidligere litteratur ikke stemte med nedtegnelsene i bl.a. kirkebøkene. I boken hadde han forsøkt å få fram hva som egentlig hadde skjedd i tidligere tider. Materialet han hadde funnet fram til var delt opp i 3 kategorier:

- *Dokumentert*
- *Sannsynliggjort*
- *Uklar dokumentasjon (avvist, uviss)*

Her er det viktig å være klar over at disse benyttete kategoriene er basert på Furseths egne vurderinger og ofte svært så subjektive framstillinger. Det er altså ingen klassifisering basert på en generell standard som ligger til grunn. Når forfatteren mener at en skriftlig nedtegelse er dokumentert eller sannsynliggjort - ja, så er den det ut fra hans private oppfatning. Det er imidlertid flere enn Furseth som har synspunkter på hva som kan benevnes som dokumentert eller sannsynliggjort i slike sammenhenger. Han har intet monopol på anvendelsen av disse ordene. Men han kan naturligvis skrive det han selv mener i eget forfatterskap. Furseth forklarte bl.a. hva han oppfattet som dokumenterte hendelser. Funn av nedtegnelser i kirkebøker der prestene hadde skrevet at folk var døde grunnet bjørn eller ulv ble enkelt og greit regnet som dokumentasjon. Selv om svært mye av dette materialet er basert på sekundærkilder har Furseth altså ingen problemer med å benytte denne kategorien når slike kilder er oppdaget.

En biolog vil bruke ordet dokumentert i helt andre sammenhenger. Derfor er det viktig å forstå at en bygdehistoriskribent og en biolog opererer med ulike krav til dokumentasjons-klassifisering og virkelighetsoppfatninger. Furseths bok dokumenterer først og fremst hva han har funnet i bl.a. kirkebøkene og ikke hva som faktisk har skjedd i tidligere århundrer.

Anne Monsdatter til besvær

Etter Furseths orientering var det anledning til å stille spørsmål. FVR hadde flere, hvorav ett med tilknytning til de velkjente beretningene om Anne Monsdatter på Sørums i 1800. Dette blir av mange ansett som det mest sannsynlige tilfellet der ulv skal ha drept menneske i Norge. I NINA-rapporten «Frykten for ulven» fra 2002 er Sørums-saken oppført både blant «rapporterte tilfeller av predasjonsangrep på mennesker» (figur s. 23), med betegnelsen «der et menneske synes å være drept av ulv i Norge» (s. 34-35), under «Månedlig fordeling av predasjonsangrep» (tabell s. 49) og under «Sammenheng av de mest troverdige ulveangrep på mennesker» (tabell s. 51) - mens første forfatter John Linnells svar på spørsmålet «Kunne hendelsen i Sørums like godt ha vært en hund?» var «- Ja, vi kan ikke se bort i fra det» i Natur & Miljø Bulletin Nr. 3 - 2002 (s. 8). Da Furseth ble bedt om å gi en kommentar til disse divergerende opplysningene fra en av våre mest profilerte rovtilforskere ble forfatteren lettere irritert og argumenterte med ulike opplysninger hvorfor han mente dette er et grundig dokumentert tilfelle der ulv hadde drept et menneske. Blant annet viste han til at hendelsen også hadde blitt omtalt i pressen på den tiden. Med erfaringer fra dagens journalister er ihvertfall avisoppslag ikke alltid de mest troverdige kilder - jf. artikkelen «Kan vi stole på journalistene? Noen kommentarer til rovdyrreportasjer sommeren 1998» (V. Ree i Våre Rovdyr 2/1998, s. 64-74). Skribenten som beskrev Sørums-saken i Norske Intelligens-Sedler i januar 1801 hadde besøkt pikebarnet dagen etter ulykken, men

tolkningen av skadebildet var basert på hans virkelighetsoppfatning og beskrivelser fra andre personer. Hva som egentlig hendte er rett og slett ikke lett å få klarhet i basert på det kildematerialet Furseth trekker fram.

Sørums-saken er også omtalt i artikkelen «Ulven - farligst i fantasien» (V. Ree i Våre Rovdyr 3-4/2001, s. 68-72). Her står det bl.a.: «Det kan godt være at det var en ulv som drepte dette barnet. Men hvorfor var det ikke en hund? Om det var ulv kan man spørre seg hva slags dyr som var inne i bildet». Hva vet Furseth om dette rovdiret som levde for over 200 år siden siden han er så sikker i sin sak? Det hersker ingen tvil om at det er oppført ulv i kirkeboken. Dersom det skulle ha vært denne arten må det ihvertfall være lov å undres over om det f.eks. kan ha vært et individ fra fangenskap eller et rabiesbefengt dyr. Sistnevnte sykdom fantes i Fastlands-Norge til noe ut på 1800-tallet. At hund hadde blitt nevnt i forbindelse med Sørums-saken forklarte Furseth ved å henvise til diverse debatter og publiserte innlegg som feilaktig hadde omtalt kirkeboken «graabeens ulv» som «gråbrun ulv». I hans bok betegner han denne oppfatningen som «besynderlig spekulasjon», «ufattelig» og «opplagt ukorrekt» (s. 221) - bl.a. ved å vise til lokalkjent informant og bygdebokforfatter Jan Erik Horgens påpekning av dette forhold. Det Furseth ikke nevner er at uttrykket «gråbrun ulv» først er en feilaktig tolkning i boken «Ulv i Norge» (J. Unsgård og N. P. Vigerstøl - Landbruksforlaget 1998, s. 133) - et arbeid han selv refererer til etter Sørums-saken (s. 222) og har med i litteraturlisten (s. 233). Hund er for øvrig allerede med i beretningen i Reidar Th. Christensens bygdebok for Sørums fra 1942 (s. 407). Også dette arbeidet er med i Furseths presentasjoner og litteraturlister i forbindelse med Sørums-saken. At biologer i dag bringer hund inn i vurderinger av beretningene fra Sørums er selvsagt også fordi det i mange tilfeller er meget vanskelig å skille hund fra ulv.

Sagn og historier om ulvedrap blir «sannsynliggjorte» hendelser

På bokens bakside står det bl.a.: «I 63 tilfeller kan det dokumenteres eller sannsynliggjøres at mennesker er blitt drept av bjørn eller ulv». Dette er en setning som gjør boken salgbar. Når man ved nærmere undersøkelser ser hvilket materiale som ligger til grunn for hans kategori plasseringer forstå man bedre hvilke høyst subjektive og ukritiske vurderinger som har funnet sted. Et par eksempler: De ulike sagnene knyttet til området rundt den kjente Jakslesteinen i Øystre Slidre i Oppland (s. 212) har Furseth plassert under «sannsynliggjort». Denne steinen ble i sin tid reist til minne om et

Landbruksforlagets redaktør Johan Hval orienterer om boken Drept av bjørn og ulv under pressekonferansen på Zoologisk Museum på Tøyen i Oslo den 19.10.2005. Forfatteren til høyre.

eller to barn som i følge sagnene skal ha blitt drept av ulv. Det eneste man skal ha funnet etterpå var en barnejeksel - derav navnet på steinen. Som tannlege har sikkert Furseth latt seg fascinere om disse historiene, som mangler opplysninger om tid og inkluderer velkjente vandresagnelementer. Allikevel skriver forfatteren at «det har helt sikkert skjedd noe dramatisk med rovdiret her i gammel tid» - og dermed plassering i kategorien «sannsynliggjort ulvedrap»! Et annet tilfelle Furseth har puttet inn i denne kategorien er en udatert og ytterst tvilsom beretning om en same som i følge fortellertradisjonene skal ha blitt drept av ulv et eller annet sted i Finnmark (s. 190).

Andre spørsmål under pressekonferansen

Det har altså lenge vært klart at Furseth har hatt sin agenda og arbeidet målbevisst i denne sammenheng. Hans konklusjoner om at bjørn og ulv er farlige for mennesker kan derfor også ses på som en videreføring av fordums holdninger, nøring oppunder gammelt rovdirehat og styrking av nåtidens kampanjer mot bjørn og ulv. Hans framstillinger og ordbruk i boken taler sitt tydelige språk. I forbindelse med rovdirenes framstilte farlighet stilte FVR spørsmål til Furseth om han også vil benevne husdyr, som hvert år dreper mennesker i Norge, som farlige. Bare på 1900-tallet drepte eksemplisvis sau flere nordmenn enn det Furseth har «dokumentert» som ulvedrepte folk gjennom 400 år. Det var ikke mulig å få noe klart svar på dette spørsmålet - annet enn henvisninger til noen tall for ulike arter.

Ser man seg om i vårt informasjonssamfunn vil man raskt oppdage innbydende omtaler av og annonser om f.eks. togtransport i Norge - med sikkerhet, komfort og opplevelser som viktige faktorer. De fleste er enige i at det ikke er farlig å ta tog! Men man kan allikevel - som Furseth i rovdirensammenheng - lage skremseispropaganda ved å sammenstille data om alle mennesker som hvert år har blitt drept eller skadet i togtrafikken. Ved en slik vinkling er det naturlig å trekke konklusjonen at det er farlig å ta tog. Kanskje tiden nå er kommet for at noen skriver en bok om de hundrevis av mennesker i Norge som har blitt drept av husdyr opp gjennom årene? Kanskje med etterlysning av advarsler fra landbruksmyndighetene til folk flest om hvordan man skal te seg når bl.a. okser, hester og hunder viser seg fra sine negative sider. I f.eks. 20-årsperioden 1973-92 ble hele 60 mennesker drept av dyr i Norge, de aller fleste av husdyr og veps. Gjennomsnittlig blir 11 personer hvert døgn brakt til lege for alvorlige hundebittskader i vårt land. Eller hva med en bok under tittelen «Døden i fjøset og stallen»? Den vil nok aldri bli utgitt på Landbruksforlaget!

Furseth var under pressekonferansen også klar på at Anders Solli-fortellingen fra Leksvik i 1612 var et «sannsynliggjort» tilfelle av menneskeliv tapt grunnet ulv. De mange vandre-

sagnelementene knyttet til disse soldathistoriene mente han bare var noe som hadde hengt seg på beretningene opp gjennom århundrene.

Manglende biologisk innsikt

Furseths bok ser ved første øyeblikk og ved rask gjennomgang tiltalende ut. Men det tar ikke lang tid før man oppdager en rekke underlige presentasjoner og haltende framstillinger. Noe av det mest slående er bokens manglende biologiske vinklinger. Det er greit at Furseth har skrevet mye om lokalhistorie og kan lese gotisk håndskrift, men det betyr ikke at han behersker andre fagfelt. Hans bastante uttalelser om bjørn og ulv i forbindelse med lanseringen av boken er blitt framført som om han også har en biologisk kompetanse - og dermed har mer mange fått forståelsen av at dette dreier seg om en naturfaglig bok. Dette minner ikke så rent lite om Kjell Snerte, som med sin bok «Ulvhistorier» i 2000 framsto som reneste rovdireforskeren i mediene. Men plutselig ble han borte fra nyhetsbildet!

I innledningskapitlet om bjørnen på s. 27 hevder Furseth at det er mer enn 1.000 bjørner i Norden. Det er i og for seg korrekt, men hvorfor ikke summere opp de offisielle bestandstallene som har vært kjent de siste årene - nemlig over 2.000 bjørner i Sverige og nær 1.000 i Finland? Med de ca. 40 norske bjørnene skulle det bli rundt 3.000 bjørner i Norden! Dette gir en indikasjon på hvor lite Furseth har holdt seg orientert om naturfaglige aspekter i tilknytning til rovdire de siste årene.

Utelatt informasjon

I boken og boklanseringene anklager Furseth både forskere, zoologer, naturvernorganisasjoner og myndigheter for å komme med uriktige opplysninger om bjørn og ulvs farlighet. Han refererer i boken til ulike kilder der forfatterne «hevder at bjørnens eller ulvens farlighet for mennesker i liten grad er et problem for en moderne rovdireforvaltning» (s. 13). Bokverket Norges Dyr blir spesielt trukket fram. Det er riktig at det i 1990-utgaven ikke er tatt med tilfeller der bjørn eller ulv har drept eller skadet mennesker. Men Furseth kunne kanskje ha nevnt at det i bjørnekapitlet står bl.a. «Folk flest vet at bjørner kan være farlige og angripe mennesker», «den kan også være aggressiv overfor mennesker om den føler seg truet. Dette skjer oftest ved jakt, men noen ganger også om alle fluktveier er blokkert eller vi ganske enkelt har kommet den for nær inn på livet», «om den er skadet, kan den være ytterst farlig», «svært sultne bjørner kan også være aggressive, og da mister de iblant sin naturlige skyhet for mennesker» og «Binner med unger vil forsvere seg om de føler avkommet sterkt truet. Ovreraskes binna på kort hold (under 50 m), vil det vanligvis resultere i et spontant og raskt angrep». Og i ulvekapitlet står det bl.a. «ulv som har vært oppdrettet i fangenskap eller som er angrepet av hundegalskap, kan være uredde og angripe mennesker».

Furseth skriver dessuten om bjørneteksten i Norges Dyr: «Forfatterne opplyser at den skandinaviske brunbjørnen er den fredeligste brunbjørnen i verden». Denne setningen finnes ikke i bjørnekapitlet til Ole Jakob Sørensens!

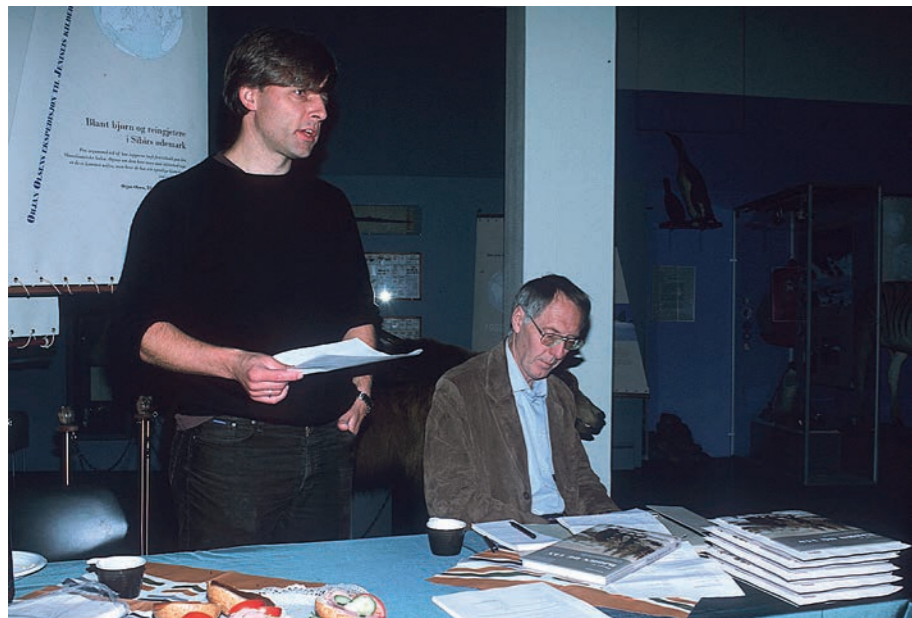
Fortielse av viktig informasjon

Furseth har ikke kommet utenom NINAs oppdragsmelding «Er den skandinaviske bjørnen farlig?», som kom i 1996. Men det er ytterst lite han refererer til dette arbeidet. På s. 14 i boken står det om farligheten: «Her er det likevel gjort forsøk på å få fram et grunnlag for vurderingene, en slags historisk oversikt for Sverige og Norge med i alt 27 dødsfall av bjørn for begge landene til sammen». Dette refererer seg til et kapittel i NINA-rapporten under overskriften «Mennesker skadet og drept av bjørn i Norge og Sverige 1750-1962». Tallene her viser til 48 skadete og 27 drepte mennesker, de fleste i Norge. Resultatene stemmer statistisk med andelen av bjørn i Norge (65 %) og Sverige (35 %) rundt 1850. I oppdragsmeldingskapitlet er det presentert to tabeller, som bl.a. viser at den dominerende aktivitet blant de som ble skadet var jaktutøvelse (79 %) - mens gjeting og sankning var dominerende aktivitet blant de som ble drept (56 %). Dette er også presisert i teksten. Sistnevnte faktum prøver Furseth å underslå i sin bok ved å skrive at forvaltningen og fagmiljøene hevder at «mennesker er stort sett bare blitt drept i forbindelse med jakt» (s. 14) og «påstanden om at de aller fleste dødsfall skjedde i jaksituasjon, er feil» (s. 231). Denne uriktige framstillingen i forhold til NINA-rapportens innhold poengterte Furseth diverse ganger under pressekonferansen og i ulike medieopptredener høsten 2005, bl.a. i radio-kanalen P4 20. oktober. Farlig oppfattede nærmøter og konfrontasjoner mellom menneske og bjørn i Skandinavia de siste tiårene har vært gjennomgått av biologer, og majoritetene av tilfellene dreier seg om jaksituasjoner.

I 2004 kom det for øvrig en 25-siders informasjonsbrosjyre fra Det skandinaviske bjørneprosjektet med tittelen «Er bjørnen farlig?». Dette var et samarbeidsprosjekt mellom norske og svenske miljømyndigheter og forskningsinstitusjoner samt WWF.

Underslag av fakta

I Furseths bok står det på s. 28: «Våre politikere har vedtatt at det skal bli mer bjørn i Norge, og da er det sannsynligvis bare et tidsspørsmål når vi får neste dødsfall forårsaket av bjørn. Det er derfor noe underlig at myndighetene bare framhever hvor ufarlig bjørnen er, og unnlater å gå ut med en klar informasjon og advarsel, slik det blir gjort i andre land med bjørnebestand». Dette er en grov fortielse av fakta fra forfatterens side. Norske miljømyndigheter har i mange år bestrebet seg på å spre saklig informasjon om de store rovdirene, og her har farlighet vært et viktig tema. Det er helt utrolig at Furseth kan komme med en slik

Den økonomiske støtten til Øivind Lundes kongeørnstudier

Av
Viggo Ree
Yngve Kvebæk
Birger Westergren

I forrige nummer av Våre Rovdyr (nr. 3-05, s. 70-83) ble Per J. Tømmeraas' artikkel «En kritisk gjennomgang av Øivind Lundes kongeørnstudier» presentert. Artikkelen var skrevet på oppdrag for Foreningen Våre Rovdyr (FVR), og bygger på Lundes egne tall og opplysninger gjennom 35 års studier av denne arten. Artikkelen førte til stor medieinteresse, med bl.a. reportasjer i aviser og innslag i radio. Ikke overraskende var mange av journalistene opptatt av de økonomiske sidene knyttet til denne langtidsforskningen, og det ble presentert ulike tall i forbindelse med støtten prosjektet har mottatt fra den offentlige forvaltningen og organisasjoner. Disse tallopplysningene var imidlertid ganske ufullstendige og gav et noe forkjært inntrykk av de mangeårige bevilgningenes omfang. Det kan derfor være på sin plass å komme med litt utfyllende informasjon om disse anliggender.

Omfattende bevilgninger

Lunde tok hovedfagseksamen på Universitet i Oslo i 1985. Allerede på 1970-tallet ble hans studier sponset av World Wildlife Fund i Norge (WWF - Verdens Naturfond). Fra 1986 og fram til i år har myndighetene bevilget penger til disse kongeørnstudiene. WWF har også støttet prosjektet med betydelige summer i denne perioden. Lunde har skrevet og sendt rapporter med resultatene av arbeidet til de etater og organisasjoner som har støttet hans nærings- og bestandsstudier. Til tross for nærmest ident-

iske rapporter for hvert år - med fravær av opplysninger om bestandsstudiene og manglende oversikter som viser utviklings- trekk - har etatene fortsatt den økonomiske støtten år etter år. Sjongleringen med og plagieringen av tall var det ingen som oppdaget eller festet seg ved. Trolig er det ordbruken i de mange søknadene som har begeistret og overbevist forvaltningen til å fortsette med å dele ut viltfondsmidler til dette prosjektet. Her har Lunde jevnlig hevdet at hans studier bl.a. «øker kunnskapen om denne arten enormt» og at de er unike i verdenssammenheng.

Myndighetenes håndtering

Dessverre har ikke Lunde vært særlig samarbeidsvillig med tanke på nærmere innblikk i hans faglige prosjektarbeid - til tross for anbefalinger til FVR om å skaffe til veie hans årlige rapporter (VR 3-05, s. 70-71). FVR har kun bedt om å få låne 3 av hans rapporter, nemlig de for 1989, 1997 og 1998 - etterspurt i Våre Rovdyr 3-4/04 (s. 91) og senere i bl.a. brev av 26.2.2005. I brev av 18.3.2005 svarte Lunde: «Fylkesmannen i Hedmark har mottatt mine rapporter for de feltsesongene De spør etter». Etter henvendelser til denne etat ble det klart at de der ikke har rapporter for de 3 angjeldende år. I 1997 og 1998 støttet heller ikke Fylkesmannen i Hedmark Lundes ørnstudier, og etaten har da heller ikke mottatt noen rapporter for disse årene. Lunde brakte følgende FVR inn på et blindspor i bestrebelsene på å skaffe til veie disse 3 rapportene da han opplyste at Fylkesmannen i Hedmark hadde dette materialet. I brev fra FVR til Lunde av 9.5.2005 ble det derfor spurt om hvilke etater/organisasjoner som har mottatt disse 3 årsrapportene, og det ble også purret på forespurt samleoversikt over rapporter/publikasjoner hvor disse opplysningene burde framgå. Ingenting av dette materialet har Lunde villet gi opplysninger om eller sendt fra seg.

I et forsøk på å få en viss oversikt over disse langtidsstudiene gjennom søknader, bevilgninger og rapporter sendte FVRs daglige leder den 9.2.2005 et brev til i alt 35 offentlige etater - Direktoratet for naturforvaltning (DN), 14 fylkesmenn og 20 kommuner. Utvalget ble gjort på grunnlag av opplysninger som var kjent gjennom tidligere kontakter med forvaltningen og bl.a. søk på internett som viser noe av Lundes omfattende søknadsaktivitet. Selv om noen etater ikke har respondert på denne henvendelsen kom det svar som ihvertfall gav et visst innsyn i denne materien. Kombinert med tidligere innsamlet materiale har det derfor vært mulig å danne seg et begrenset bilde av omfanget av den økonomiske støtten til Lunde. Det er viktig å være klar over at denne oversikten aldri vil bli fullstendig siden mange søknader, svarbrev og rapporter er blitt borte i de offentlige kontorene. Arkiveringsrutinene innen viltforvaltningen er åpenbart langt fra tilfredsstillende. Mange tall FVR har kommet fram til er derfor minimumstall. I tillegg vet vi at Lunde har søkt næringsorganisasjoner hvor det heller ikke er mulig å få innsyn.

De viktigste støttespillerne innen forvaltningen

I alt har Lunde mottatt økonomisk støtte til sine studier i Nord-Østerdalen/Trøndelag-området gjennom 19 sesonger. Resultatene fra 1986 og 1987 er slått sammen i en rapport, slik at det dreier seg om tilsammen 18 rapportår. De viktigste støttespillerne har vært DN, Fylkesmannen i Hedmark og WWF. I svarbrev fra DN av 8.4.2005 er det oppgitt hvilke rapporter etaten har og hvilke år det er bevilget penger. Sistnevnte er i brevet angitt til 9 ulike år, men dette tallet er høyere. Det er ikke samsvar mellom alle opplyste årstall i de to kategoriene. Bevilgningene fra DN er i media i høst oppgitt til kr. 20.000 for flere eller alle år. Sistnevnte er i samsvar med opplysninger fra Lunde om at rapporter fra 20 sesonger er sendt DN (i telefon til Birger Westergren 9.11.2004). En representant for etaten har opplyst at den samlede støtten fra DN dreier seg om flere hundre tusen kroner. Lunde har ihvertfall søkt DN om økonomisk støtte hvert år siden 1987. Etaten har ikke klart å frambringe dokumenter fra arkivene som viser størrelsen på bevilgningene til prosjektet før 2002. De eneste sikre bevilgningstallene FVR har kjennskap til er for 2002 og 2003, da Lunde mottok kr. 25.000 fra DN hvert av årene. I regnestykket nedenfor har vi ført opp et antatt gjennomsnittlig støttebeløp på kr. 20.000 hvert år i perioden 1987-2001.

Det vi med sikkerhet vet er at når en forvaltningsetat har mottatt rapport et bestemt år - med etatens navn på forsiden - så har den også støttet arbeidet økonomisk den

samme sesongen. De første årene var alle bidragsytere ført opp på rapportførstesidene. Fra rundt 1990 har Lunde med få unntak kun skrevet opp én bidragsyter (rapportmottaker) på førstesidene. Dette innebærer at det for hvert år eksisterer en rekke rapporter med likt innhold, men hvor teksten på forsiden er forskjellig med hensyn til navnet på bidragsyterne. I referansesammenheng representerer dette således like mange kilder som det er bidragsytere med mottatt rapport. På denne måten er det vanskelig eller umulig for de ulike bidragsyterne å vite hvilke andre etater eller organisasjoner som har støttet prosjektet samme år.

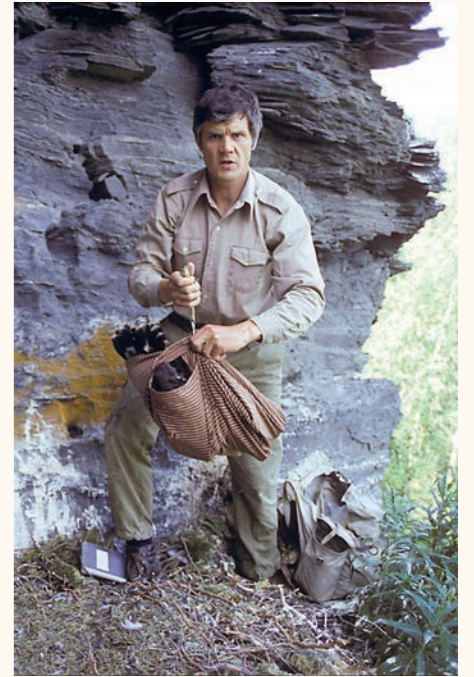
Fylkesmannen i Hedmark har i sitt svarbrev av 28.4.2005 vist til at etaten har sendt 11 rapporter til FVR. Til media har en representant for denne etaten opplyst at det fra 1994 er bevilget i alt kr. 127.000 til Lundes studier. FVRs tall for perioden 1994-2003 (i alt 8 år) er kr. 117.000. Vårt materiale med kopier av rapporter og bevilgningsbrev viser for øvrig at Fylkesmannen i Hedmark har støttet prosjektet for minimum 14 sesonger i perioden 1988-2003. Vi kjenner støtte-summene for 9 av de min. 14 årene. Dette utgjør tilsammen kr. 137.000 - hvilket gir et årlig snitt på drøye kr. 15.000 i bevilgninger fra denne etaten. Hvis vi antar at dette er representativt for støttebeløpene for de øvrige min. 5 årene kommer vi opp i min. kr. 212.000 i samlede bevilgninger fra denne etaten.

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag har sendt en oversikt over det de har funnet fram til av opplysninger i brev av 18.4.2005. Med unntak av 1995 (mangler informasjon) er det oppgitt støtte til prosjektet for 5 sesonger (1999-2003) i perioden 1993-2004. Det må ha vært tildelt midler for min. 2 øvrige sesonger, for Fylkesmannen i Sør-Trøndelag er oppført som mottaker på rapportene for 1986-87 og 1988. Sistnevnte er en av 4 rapporter som finnes i etatens arkiv.

Øvrige bidragsytere

WWF har sendt FVR en oversikt over utbetalt støtte til og arkiverte rapporter fra Lunde. Han mottok på midten av 1970-tallet kr. 22.000 for de 3 årene 1974-76. Senere bevilget organisasjonen nokså regelmessig penger fra Selbergs legat til det som ble kalt Prosjekt Kongeørn fra 1994 og fram til og med 2003. Det er visse uklarheter knyttet til størrelsen på enkelte bevilgninger. Noe oppgitt støtte kan ha vært mindre siden andre kongeørnforskere trolig har mottatt midler, men enkelte bevilgninger kan ha vært større enn det man i dag har funnet fram til. Omfanget på støtten i 2000 er ukjent. Om vi antar at dette beløpet har vært på kr. 10.000 kommer vi opp i en samlet bevilgningssum

Øivind Lunde veier en kongeørnunge i Nord-Østerdalen i 1986. Dette bildet ble tatt i forbindelse med en Aftenposten-reportasje. Foto: Signe Dons/SCANPIX.

for 11 år på om lag kr. 145.000. Trekker man fra summen gitt på 1970-tallet blir det rundt kr. 123.000 for perioden etter 1985.

Foruten bevilgninger fra disse etatene og WWF har Lunde mottatt økonomisk støtte fra i hvert fall 3 andre fylkesmenn, Reindriftens Utviklingsfond og diverse kommuner. Størrelsen på de utbetalte beløpene fra reindriftnæringen er ukjent, for på kontoret i Alta har man heller ikke klart å finne fram til disse dokumentene i arkivet. FVR sitter imidlertid med kopier av rapporter (1986-87, 1994 og 1995) som viser at støtte for min. 3 år er blitt utbetalt. Ut fra en kjent innstilling på kr. 25.000, som senere ikke ble vedtatt, har vi anslagsvis satt kr. 20.000 fra Reindriftnens Utviklingsfond for hvert av de 3 støtteårene i sammenfatningen.

Stor aktivitet med søknader

Lunde har sendt søknader til svært mange etater og organisasjoner, spesielt i løpet av de siste 10 årene. Dette må periodevis ha tatt mye av hans tid. En rekke kommuner har mottatt søknader, og en del har bevilget penger til prosjektet. Kommunene har stort sett bidratt med beløp i størrelsesorden kr. 1.000 - 4.000. Også innen den kommunale forvaltningen er det flere steder sviktende arkiveringsrutiner og mangelfullt kjennskap til tidligere mottatte søknader, bevilgninger og tilsendte rapporter. Flere av de tilskrevete kommunene svarte ikke eksakt på spørsmålene i FVRs brev av 9.2.2005. Selv om tilbakemeldingene i flere svarbrev så tilsynelatende greie ut, viste det seg ved nærmere undersøkelser at opplysninger var feil eller mangelfulle. Et eksempel: I Tolga kommunes svarbrev av 8.3.2005 ble det opplyst at det ble gitt støtte til Lundes studier i 2003 og 2004. En telefonhenvendelse i november for å få oppgitt størrelsen på beløpene førte ikke fram. Derimot kom det under samtalen fram at etaten bevilget kr. 2.000 til prosjektet i 2002. I tillegg har kommunen en rapport for 1995.

Ellers har Lunde søkt f.eks. ulike sau- og geitalslag og fjellstyrene om støtte til sitt prosjekt. Via internett har det kommet fram at søknader for 2001-sesongen bl.a. ble sendt til Ringebu fjellstyre i Oppland og Eidfjord fjellstyre i Hordaland. Skriftlige henvendelser fra FVR til sau- og geitalslag i Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag i anledning søknader til

ørnstudiene er ikke blitt besvart.

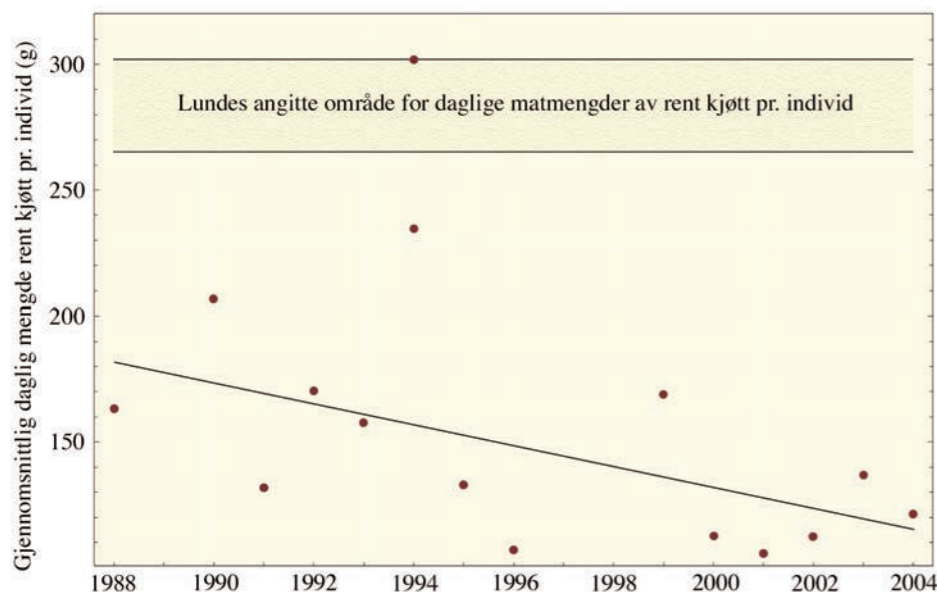
Ulike finansieringsplaner

Lundes søknader er interessant lesning. Svært ofte opereres det med ulike finansieringsplaner alt etter hvem søknaden er stilet til. Søknader med samme dato kan ha helt forskjellige opplysninger når det gjelder detaljer i budsjett for etterfølgende sesong. Her er noen eksempler i forbindelse med 2003-søknadene (FM = Fylkesmannen i): I brev til Reindriftnens Utviklingsfond av 31.8.2002 er det oppgitt følgende finansieringsplan: DN 27.000, FM Sør-Trøndelag 27.000, FM Hedmark 27.000, Reindriftnens Utviklingsfond 9.000 - sum: 90.000. Søknaden til Reindriftnens Utviklingsfond omtales ikke i senere søknader for 2003 som FVR har hatt tilgang til. I søknad til WWF av 12.12.2002 er det oppgitt: DN 20.000, FM Hedmark 25.000, FM Sør-Trøndelag 25.000, WWF 20.000 - sum: 90.000, mens søknader med samme dato til FM Sogn og Fjordane, FM Vest-Agder og FM Rogaland har følgende finansieringsplan: FM Hedmark 20.000, FM Sør-Trøndelag 20.000, FM Nord-Trøndelag 20.000, FM Oppland 20.000, Andre 10.000 - sum: 90.000. I søknader datert 15.12.2002 er det stor variasjon. Her står det i brev til FM Oppland og FM Nord-Trøndelag: FM Hedmark 25.000, FM Sør-Trøndelag 25.000, FM Nord-Trøndelag 20.000, FM Oppland 20.000 - sum: 90.000, mens det i en søknad til Rendalen kommune er opplyst: FM Oppland 15.000, FM Hedmark 15.000, FM Sør-Trøndelag 15.000, FM Nord-Trøndelag 15.000, Andre (kommunalt viltfond) 30.000 - sum: 90.000.

Lundes søknader til fylkesmennene består av to deler. Det ene dreier seg om en maskinskrevet søknad med mange detaljer, bl.a. med prosjektbeskrivelse og finans-

medgir at dette ikke var tilfelle og røper bruk både av feltassistenter og medhjelpere. Men ingen av disse er blitt verdsatt med navns nevning i rapportene. Det var nettopp én av disse ufaglærte medhjelpere som først satte foten ned og underkjente Lundes biomasseberegninger, hvorpå prosjektlederen ble rådvill og tok kontakt med kongeørnforsker Jan Ove Gjershaug. Også her prøver Lunde seg på en utfukt og benekter realiteten. I tillegg stilte medhjelperen seg tvilende til opplysningene i rapporten fra 2002-sesongen og mente at han umulig kunne ha foretatt 197 reirkontroller dette året. Dette resulterte i et raskt tilbaketog til 97 reirkontroller med påfølgende ny rapport til DN og med henstilling om å makulere den første. Når Lunde anklager meg for ikke å ha oppdaget den andre feilskrivningen på 189 reirkontroller fra 1990-sesongen, kan man faktisk spørre seg om man tør feste lit til de andre årene med tallrike reirkontroller: 143 (1995), 138 (2001), 120 (2000) og 103 (1996). Et annet problem er hvordan man kan vite at klekking har funnet sted og det er forsvarlig å starte klatreturene opp til ørnereirene.

Lundes biomasseangivelser innbyr til ulike beregninger som kan belyse holdbarheten av materialet hans. Fig. 4 er en slik sammenstilling av daglige byttedyrmengder presentert på årsbasis. Det markerte horisontale feltet øverst viser hans beregninger/angivelser av daglige matmengder rent kjøtt per individ. Punktene bygger på Lundes totale biomasseangivelser omregnet etter antall feltdager per år, fratrukket et svinn (uspisbar andel på 25 %). Gjennomsnittlige familiegrupper er satt til 3,2 individer (80 % av reirene hadde 1 unge). Den skrånende gjennomsnittslinjen ned mot høyre viser at Lunde har påvist en oppsiktsvekkende matmengdereduksjon på ca. 37 % fra 1988 til 2004. Det er helt naturstridig at en bestand klarer seg med mindre og mindre mat etter som

lag med fjelltopper opp i 1005 m over havet, der lirypa også var det dominerende byttedyret. I vitenskapelig sammenheng er det direkte ureddelig å utelate relevante publikasjoner som motsier egne resultater.

Lundes mange påståtte møter og konfrontasjoner med aggressive ørner forsvarer han med påstander om at jeg nærmest forsøker å skjule fakta ved å drive en uvitenskapelig og fordekt kongeørnpropaganda. Lunde viser til min egen bok *Ørnen – en barnerøver* til støtte for slike insinuasjoner. Kanskje var det en tanke at Lunde så nærmere på bokens kapittel om dette temaet der til og med en av hans egne tildragelser er nevnt. Der er på ingen måte problematikken omkring aggressive ørner underslått. Problemet er bare at i Norge er denne atferden kun lokalisert til Øivind Lundes eget undersøkelsesområde.

Plagieringen av 1994-rapporten er det klarste bevis på at Lunde har lagt seg til spesielle uvaner når det gjelder vitenskapelig arbeid. Selv om man forflytter seg fra en datamaskin til en annen, skulle man tro at korttidsminnet ville reagere på helt ukjente tall i forhold til ferske «minneknagger» fra en nylig avsluttet sommersesong. Hva var i så fall hensikten med å foreta justeringer av enkelte tall, spaltebredder og figurer bare i deler av rapporten samt på den siden byttedyrlista var presentert?

Gjennom Lundes tilsvaret har vi fått avslørt en strategi som ikke har noe med vitenskapelig edruelighet å gjøre. Når han blir konfrontert med feil og uholdbare påstander, tar han i bruk et helt repertoar av forsvarsstrategier. Det være seg direkte fornektelser eller bortforklaringer om feilskrivning, bruk av upublisert materiale, utsatte korrigeringer, feilsiteringer fra journalister, feiloppfatninger av personlige meddelelser, bruk av makulerte avisartikler, bruk av ulike maler, uttak av feil utskrift, bruk av feil diskett, trykking av kladd, tidsforskyvninger og innføring av nye begreper og momenter.

Her følger et utvalg av Lundes selvmotsigelser:

Om medhjelpere og assistenter:

I Lundes innlegg i *Våre Rovdyr* 3-4/2004: «En kunne ha drevet denne forskningen med... flere personer».

Fig. 4. Gjennomsnittlige daglige byttedyrmengder (rent kjøtt) pr. individ målt av Lunde selv samt beregnet på grunnlag av hans biomasseangivelser fra perioden 1988 til 2004.

«...uten mulighet til medhjelpere».

I svaret fra Lunde i dette heftet: «... er at studiene..har foregått..., og bare av én person».
«... og hvem har sagt at jeg ikke bruker feltassistenter?»
«Verre blir det når han påstår at jeg ikke benytter feltassistenter; det har jeg gjort, flere».
«Feltassistenter hjelper meg».
«Ved det andre reiret har jeg, sammen med en medhjelper,...».

Om vindmålinger:

I svaret fra Lunde i dette heftet: «Tømmerås tror jeg driver med tidkrevende oppgaver som vindmålinger ved reir,... Jeg har aldri gjort noe av dette!»

I Østfoldornitologen: «Vindstyrker tilsvarende kuling, gjerne med stormkast, har blitt målt flere ganger ved reiret».

Om aldersbestemmelser:

I svaret fra Lunde i dette heftet: «Blant annet tror han at jeg utfører følgende tidkrevende oppgaver... aldersbestemming av reirtrær...Ikke noe av dette gjør jeg!»

I manus til Adresseavisen: «Jeg har målt alderen på reirtrærne, ved å ta ut margprøver og telle årringer. Alderen varierer fra 200 til 600 år, med et gjennomsnitt på 350 år!»

Om forstyrrelser:

I Lundes søknader: «Innsamlingen vil skje med 3 dagers intervall gjennom hele reirungeperioden, det vil si fra ultimo april til ca. 1. august.., og ved lengere intervall enn 3 dager mellom reirkontrollene tapes en del materiale...».

I svaret fra Lunde i dette heftet: «Av forskjellige årsaker kan intervallene bli atskillig lengre, særlig på dunungestadiet (skåne ungen(e) mest mulig)».

På bakgrunn av alle disse motsigelsene må det selv for Lunde være vanskelig å vite hva som er riktig og galt. Med så mange bortforklaringer, feilskrivninger, makuleringer og ombyttinger osv. har en slik presentasjon ingen troverdighet. I realiteten er alt det Lunde har skrevet helt verdiløst fordi man aldri kan vite hva som egentlig er korrekt. Og mange vil se det som en lykke at et slikt arbeid ikke har funnet veien inn i den vitenskapelige kongeørnlitteraturen.

Vassfarbjørnen

I «Våre Rovdyr» nr. 3, 2005, har Thor Erik Jelstad en kommentar til min artikkel «Vassfarbjørnens saga» i forrige nummer. Jelstad gjentar en del av det jeg skrev, men kommer også med noen uttalelser som jeg gjerne vil utdype. Han kommenterer bl.a. problemet om hvor lenge det var binner igjen i stammen. Hans syn er at da den siste kjente binna ble skutt i 1956, må Vassfarstammens skjebne ha vært beseglet før arbeidet med verneplanen kom i gang. Da den siste binna forsvant, var i realiteten løpet kjørt.

Det er imidlertid ikke på noen måte sikkert at binna skutt i 1956 var den siste. I min artikkel viste jeg både bilde og spor av en liten bjørn fra 1970-årene som ikke kan utelukkes å ha vært ei binne. Tvilen måtte derfor komme bjørnen til gode. Ingen kunne på det tidspunkt si om det var mulig å redde stammen, og vern av området var derfor aktuelt.

Jelstad prøver å redusere betydningen av menneskelig virksomhet og forstyrrelse på bjørnen. At bjørn påvirkes negativt av menneskelig virksomhet er nå godt dokumentert gjennom mine undersøkelser i Vassfaret og siden fra Sverige og

USA basert på radiomerkede bjørner. Bjørnen trekker unna både veier med trafikk, hyttefelt og annen bebyggelse. Detaljer om dette fins i min bjørnebok fra 1999.

Når det gjelder Vassfarbjørnens eldre historie, refererer Jelstad meg slik at bjørnetettheten på 1700- og 1800-tallet var høyest i mer folkerike områder sør for Vassfaret. Det jeg skrev var at de store tettheter av bjørn forekom i de store skogområder langt sør for Vassfaret. Analyser av alle de 19 prestegjeld rundt Vassfaret viser at fellinger av bjørn har en statistisk holdbar korrelasjon til skogarealet, men en negativ korrelasjon til folketetthet. Det betyr at bjørnen foretrakk skogområder med liten folketetthet. De skogfattige fjellområder hadde relativt få fellinger, og det er i overgangen til denne sonen Vassfaret befant seg. At Vassfaret siden utmerket seg som et utvalgt område for bjørn, skyldtes sannsynligvis kombinasjonen av gunstig terrengtype og at området etter ca. 1900 var ett av de mest urørte områder i Sør-Norge.

Kåre Elgmork

Genetiske analyser av ulveindivider

Evolutionbiologisk center i Uppsala har nylig utgitt en rapport om genetiske analyser av ekskrementer og vev fra ulv. De drøyt 100 prøvene representerte i alt 40 ulver som ble analysert for mulig opprinnelse utenfor Skandinavia. To individer viste seg å være immigranter fra øst. Begge disse hadde tilhold i Nord-Skandinavia – en ble skutt i Finnmark etter fellingstillatelse og den andre (den mye omtalte Ringvatnet-vargen) ble skadefelt av svenske myndigheter i Ringvatnet.

Den revirmarkerende hannen i Åsta-Løten, som ble felt under lisensjakt januar 2005, ble født i Ockelbo i Sverige. Alfahannen i Ockelbo er datter av en immigrant fra den finsk/russiske bestanden og som etablerte seg i Gillhov i Sverige tidlig på 1990-

tallet. Sistnevnte var helt essensiell for den skandinaviske ulvebestandens fortsatte eksistens. Åsta-Løten-individet var således andre generasjons direkte etterkommer av 1991-immigranten (barnebarn). Det kan også nevnes at hunnen som ble skadefelt i Stange juni 2004 har samme status i forhold til Gillhovshannen. Det skulle bety at norske myndigheter fjernet tre genetisk viktige individer fra den skandinaviske ulvebestanden i løpet av mindre enn et år.

Rapporten kan lastes ned fra SKAN-DULVs nettsider skandulv.nina.no.

Flagstad, Ø. et al. 2005. Genetisk analyse av ulveekskrementer i Norge vinteren 2004/2005.

FVRs flotte t-skjorter

Svarte t-skjorter i bomull med motiver av Viggo Ree. Den ene med gaupeunge og tekst «Ikke skyt moren min!». Den andre med ulv og teksten «Ulven - en naturlig del av norsk fauna».

Gaupe:
Str. S og M

Ulv:
Str. M, L og XL

Pris kr 150 pr. stk. + porto

Romslige størrelser

Bestilles fra Helga Riekeles (FVR - Arbeidsgruppen i Østfold) via følgende alternativer:

E-post: helgariekeles@hotmail.com

Post: Helga Riekeles, Saltboveien 33, 1560 Larkollen

Tlf.: 69263709 (evt. les inn bestilling på hennes automatiske telefonsvarer). Du mottar så varen sammen med giroblankett.

Foreningen Våre Rovdyr

Ledelse

Leder

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand
p 38 04 69 87, mob 47 26 30 33

Kasserer

Stig Anderson, Lokesvei 18, 4846 Arendal
p 37 02 36 22, a 37 05 71 95

Styremedlem

Tormod V. Burkey, Kongshavn 26, 1367 Snarøya
mob 90 53 95 83

Styremedlem

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

Styremedlem

Geir Sjøli, Sjøli, 2164 Skogbygda
p 63 90 85 35, mob 41 41 37 12

Styremedlem

Christin Valsjø, Peer Gyntsv. 12 B, 2619 Lillehammer
p 61 26 47 72, mob 90 53 95 83

Vararepresentanter

Toril Andresen, Gløtten 2, 1920 Sørumsand
p 63 82 79 71, mob 92 43 21 46

Lars J. Berge, 7882 Nordli

p. 74 33 72 19. mob 95 03 96 35

Randi Haakenaasen, Welhavens gt. 6, 0166 Oslo

p 22 20 56 74

Erling Mømb, Østagerenda, 2485 Rendalen

p 62 46 82 12, mob 41 61 71 10

Daglig leder/redaktør

Yngve Kvebæk, Maridalsveien 225 C, 0467 Oslo
p 22 95 08 66, mob 91 54 41 91

Medietalsmann

Birger Westergren, Sømkleiva 11, 4637 Kristiansand
p 38 04 69 87, mob 47 26 30 33

Informasjonskonsulent

Viggo Ree, Pamperudbakken, 3530 Røyse
p 32 15 77 15, mob 98 64 57 75, faks 32 15 78 22

Regionleder Midt-Norge

Lars J. Berge, 7882 Nordli
p. 74 33 72 19. mob 95 03 96 35

Regionleder Sørlandet

Arne Flor, Bergstien 18, 4842 Arendal
p 37 03 16 95, mob 48 11 12 35

**FVRs
telefonnummer:**

22232389

Ulvefondet

Konto 2800 10 08317

Foreningens formål

- * arbeide for at alle norske rovpattedyr og rovfugler skal leve i livskraftige bestander
- * arbeide for at også dyreartenes miljø beskyttes mot forringelse og ødeleggelse
- * spre faktaunderlag og saklig informasjon til massemediene og allmennheten, for derved å oppnå større forståelse for rovdynenes rolle i naturen og deres behov for egnete biotoper
- * støtte forskning på våre rovpattedyr og rovfugler
- * arbeide for at det ved jakt på de aktuelle artene skal tas hensyn til:
 - artenes reproduksjonstid
 - ungenes utvikling og avhengighet av foreldrene
 - artenes sosiale struktur og øvrige særtrekk
- * samarbeide med lokale, regionale og nasjonale myndigheter, samt øvrige interesseorganisasjoner for å finne måter å bevare dyr og biotoper på, og finne lempelige løsninger på konflikter som oppstår mellom menneskelige interesser og rovdyr.

2006

Seniormedlem	min. kr 200
Seniormedlem + familiemedlem(mer)	min. kr 250
Juniormedlem (under 18 år)	min. kr 75
Bedriftsmedlem	min. kr 1000

Medlemskap inkluderer 4 hefter pr. år av tidsskriftet *Våre Rovdyr*

Kun abonnement *Våre Rovdyr* kr 200

Konto: 2800 11 12149

Foreningen Våre Rovdyr

Postboks 195

2151 Årnes

E-post: fvr@fvr.no

Tlf.: 22 23 23 89

Web: www.fvr.no

B-blad

Returadresse:
Foreningen Våre Rovdyr
Postboks 195
N-2151 Årnes

